Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

Ба ҳуқуқи дастнавис

УДК 378: 796 (575, 3)
ББК 74, 58 + 75, 1 (тадж)
Д - 13

ДАВЛЯТБОЕВА САРВИНОЗ АБДУМАЛИКОВНА

ШАРОИТҲОИ ПЕДАГОГИИ ТАШАККУЛИ ФАЪОЛНОКИИ МАЪРИФАТИИ ДОНИШҶӮЁН ДАР МАШҒУЛИЯТҲОИ СОТСИОЛОГИЯИ ТАРБИЯИ ҶИСМОНӢ ВА ВАРЗИШ

(дар мисоли Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов)

ихтисоси 13.00.01 –педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ)

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ

ДУШАНБЕ-2021

Диссертатсия дар Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон иҷро шудааст.

Роҳбари илмӣ:	**Сафаров Шодӣ Асомуродович -** доктори илмҳои педагогӣ, профессор, ректори Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов
Муқарризони расмӣ:	**Файзализода Ҷумахон Хол -** доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафед-раи психология ва сотсиологияи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон **Намозов Тошкул Буриевич-**номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, мудири кафедраи тарбияи ҷисмонӣ ва дифои шаҳрвандии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ
Муассисаи тақриздиҳанда:	**Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ш.Панҷакент**

Ҳимоя санаи “00” ..... соли 2021 соати 00 ^{00} дар ҷаласаи шӯрои диссертатсионии 6D.КОА-027 назди МДТ “Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б.Ғафуров” (Ҷумҳурии Тоҷикистон, 735700, ш. Хуҷанд, к.Мавлонбеков 1) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи маркази МДТ “Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров” ва сомонаи www.hgu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат_____________2021 тавзеъ гардид.

Котиби илмии шӯрои диссертатсионӣ, номзади илмҳои педагогӣ, дотсент **Бобоева С.Б.**

ТАВСИФИ УМУМИИ РИСОЛА

Муҳимият ва зарурияти мавзӯи таҳқиқот. Низоми самарабахши маориф яке аз омилҳои асосии таъмини пешрафту инкишофи босуботи иқтисодиёт ва ҷомеаи ҳар кишвар, аз он ҷумла, Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Ҳамроҳ шудани Тоҷикистон ба фазои умумиҷаҳонии таҳсилот, иваз шудани парадигмаи маориф, ташаккули тарҳи нави миллии он масъалаҳои сифати омодагии кадрҳои педагогӣ - онҳоеро, ки вазифаи тарбияи насли наврасро бо тарзи тафаккури инноватсионӣ, бо ҷаҳоншиносии рушдёфта ва шуури фарҳангии пурғунҷоиш иҷро хоҳанд кард, бе таваҷҷӯҳ намегузоранд. Барои иҷрои ин вазифаҳо педагоге зарур аст, ки ба ӯ тарзи эҷодии тафаккур ва қобилияти амалӣ кардани ҷараёнҳои инноватсионӣ хос мебошад. Дар шароити дигаргуниҳои амиқи ҳаёти ҷомеаи муосир ва кулли инсоният коркарду татбиқи стратегияи босамари инкишофи мактаби олӣ аҳамияти хоса касб мекунад.

Дар ҷаҳони муосир ҷустуҷӯи шиддатноки салоҳиятҳои пойгоҳӣ ва калидии инсони асри XXI идома дорад ва ин имкон медиҳад, ки бо ёрии онҳо инсон мушкилоти ҳаётии худро сарбаландона ҳаллу фасл намояд. Дар миёни салоҳиятҳои номбурда мустақилият ҷойгоҳи вижа дорад, ки асос ва дар як вақт шарт ва нишондиҳандаи рушди дигар салоҳиятҳо, аз қабили эҷодкорӣ, тафаккури эҷодӣ, муоширот, дастурдиҳӣ ва ғайра мебошад. Муҳимтарин намуди мустақилияти инсон фаъолнокии маърифатии ӯст, ки таҳти таъсири бисёр омилҳо, қабл аз ҳама, таҳти таъсири муассисаи таҳсилоти олии касбӣ (минбаъд, МТОК) ташаккул меёбад. Дар шароити кунунӣ ҷомеа ва давлат ба рушди салоҳиятнокии хатмкунандагони МТОК талаботи зиёд пешбинӣ кардааст. Интизор меравад, ки хатмкунандагони МТОК на танҳо ба иҷрои шаклҳои алоҳидаи кори мустақилона, балки ба амалисозии фаъолияти мустақилонаи маърифатӣ дар раванди таҳсилоти муттасил қодир хоҳанд буд.

Дар баробари ин таҳлили маълумоти эмпирикӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ шаҳодат медиҳанд, ки донишҷӯёни

муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар муайян кардани мақсадҳои фаъолияти мустақилонаи маърифатии худ, дар раванди банақшагирии амалҳои худ барои расидан ба ҳадафҳояшон ба душвориҳои ҷиддӣ рӯ ба рӯ мешаванд. Онҳо дар ин кор равишҳо ва шаклҳои хеле маҳдуди амалишавии фаъолияти мустақилонаи маърифатиро истифода менамоянд.

Масъалаҳои омодагии кадрҳои педагогӣ дар ҳуҷҷатҳои меъёрии давлатӣ инъикос ёфтаанд. Дар «Стратегияи миллии рушди маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020» ва Қонун «Дар бораи маориф», ки бо таҳрири нав (с.2013) қабул гардид, баланд бардоштани сатҳи сифати омодагии мутахассисони босалоҳият ва кордон яке аз вазифаҳои муҳим ва арзишманд арзёбӣ мешавад. Барои иҷрои ин вазифа низоми самарабахши идоракунии маорифро бунёд кардан зарур аст, ки ташаккули шахсияти кордону босалоҳият, мутахассиси рақобатпазиреро таъмин мекунад, ки ба мустақилона ва эҷодкорона ҳал кардани масъалаҳо қобил аст, аҳамияти шахсӣ ва ҷамъиятии фаъолияти касбиро дарк менамояд, барои натиҷаҳои он масъулият ҳис мекунад.

Аз маълумоти эмпирикӣ чунин бармеояд, ки дар шароити кунунӣ омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти олӣ мушкилоти фаъолияти мустақилонаи маърифатиро эътироф намоянд ҳам, аммо аксаран, ҳангоми интихоби тарзу шаклҳои мусоидат ба рушди он душворӣ кашида, на ҳамеша раванди таҳсилотро бо дарназардошти вижагиҳои синнусолии донишҷӯён, шавқу рағбат, қобилият ва таҷрибаи ҳаётии онҳо роҳандозӣ мекунанд.

Сатҳи омӯзиш ва коркарди мавзӯи таҳқиқ. Дар илми педагогика захираи муайяни донишҳо оид ба масъалаи мазкур андӯхта шудааст. Таҳқиқот барои кашфи моҳияти фаъолияти маърифатии донишҷӯён, омилҳои он, шароити инкишофи он аз тарафи муҳаққиқон О.В. Петунин , Н.А.Половников, Т.И.Шамов ва дигарон анҷом дода шудааст. Пажӯҳишҳои муҳаққиқон М.В.Богданов, А.Н.Болотов, М.В.Веденкин, Л.В. Жаров, О.А.Кириллов ва дигарон ба самти ошкор намудани имконоти рушди фаъолнокии маърифатӣ дар МТОК бахшида шудаанд.

Усулҳо ва шаклҳои гуногуни кори мустақилонаи донишҷӯён дар вақти дарс аз ҷониби О.А. Кириллов, Е.В. Преображенская, дар вақти берун аз дарс дар МТОК аз тарафи О.А.Вихрова, Р.С.Есаян, О.В. Комисов, дар шароити хона, аз тарафи Т.А. Капитонов ва дигарон кашф ва мавриди таснифу танзим қарор дода шудаанд.

Доир ба таҳқиқи масъалаи муаммо ва мушкилоти шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён муҳаққиқони хориҷӣ, аз ҷумла пажӯҳишгарони Федератсияи Россия машғул шудаанд. Аз ҷумла, муҳаққиқон ва олимони соҳаи педагогика ва психология - Д.Б. Богоявленская, Л.И. Божович, Л.Г. Виготский, И.А. Зимняя, А.В. Петровский, О.В. Петунин, К.Н. Поливанова, Н.А. Половникова, Г.А. Сукерман, Е.И. Санина, Д.Б. Элконин ва дигарон бештар моҳияти фаъолияти маърифатиро мавриди баррасӣ қарор додаанд.

Инчунин олимон Е.С. Заир-Бек, О.Е. Лебедев, С.А. Писарева, Е.В. Пискунова, Т.М. Ковалева, Н.Ф. Радионова, А.П. Тряпитсина, Л.М. Перминова ва дигарон таваҷҷуҳи бештари хешро ба таҳқиқи моҳият ва ташкили раванди таҳсилот дар МТК- и муосир равона сохта, дар ин замина пажӯҳишҳои домандор таълиф намудаанд.

Дар таҳқиқоти Т.П. Авдулова, Н.В. Бордовская, Л.В. Боровикова, С.Г. Вершловский, Б.С. Волков, Е.В. Емельянова, Т.В. Иванова, С.В. Кривтсова, А.А. Реан, Л.А. Регуш, Т.В. Романова ва дигарон бошад, масъалаҳои имконот ва мушкилоти донишҷӯёни кунунӣ дар соҳаи маориф ва умуман омӯзишу таълим баррасӣ шудаанд.

Дар баробари ин, асарҳои илмии О.А. Вихрова, А.С. Воловоденко, О.Б. Даутова, А.М. Каменский, О.В. Комисова, Е.С. Полат, В.И. Слободчиков, Е.В. Яновитская, В.А. Ясвин ва дигарон доираи пажӯҳиши кашфи имконоти фаъолияти педагогӣ дар рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯёнро фаро гирифтааст.

Донишмандони тоҷик М.Лутфуллоев, Ф.Шарифзода, И.Х. Каримова, Қ. Қодиров, Ш.А.Шаропов, Ҷ.Шарифов, А.Нуров, Т. Шукуров, У.Зубайдов, А.М.Миралиев, Ҷ.Файзалиев, Т.Намозов, Ш.Сафаров, Д. Каримова,

Л.А.Губанова асарҳои илмии худро ба ҳаллу фасли ҳамин мушкилот дар шароити кунунии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида, дар ин мавзӯъ рисолаҳои илмӣ, китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ ва мақолаҳои илмӣ таълиф намудаанд.

Дар натиҷаи тадқиқоти муҳаққиқон Е.В. Преображенская, В.Н. Пустовойтов, И.Д. Фелдштейн ва дигарон назария ба исбот расидааст, ки наврасон аз сабаби фаъолияти баланди маърифатӣ доштан ва ба онҳо дастрас будани технологияҳои иттилоотӣ, дар ҷиҳати рушди фаъолнокии маърифатӣ дорои имконоти махсус мебошанд. Аммо дар таҳқиқоти дар боло номбаршуда, рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар доираи мантиқи ҳамон талабот тарҳрезӣ шуда буд, ки нисбат ба МТОК якхела ва умумӣ пешбинӣ мешуд. Ҳамчунин, дар тадқиқотҳои мавҷуда шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, аз ҷумла дар МТОК-и муайян, ба монанди Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов (ДТҶТ) мавриди таҳқиқ қарор дода нашудааст.

Ҳамин тавр, дар ин масъала як силсила **ихтилофҳое** ба назар мерасанд, ки бояд ҳаллу фасли худро пайдо намоянд:

- ихтилофҳо байни талаботи муосири фаъолнокии маърифатии донишҷӯён ва рушди он дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ДТҶТ ба номи С. Раҳимов;
- ихтилофҳо байни зарурати рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар МТОК ва норасоиҳои тайёрии омӯзгорон, инчунин ёрии падару модарон ҷиҳати расондани кӯмак ба донишҷӯён дар раванди мазкур;
- ихтилофҳо байни талаботи амалии таҳсилот дар дониши нави педагогӣ оид ба рушди шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ДТҶТ ба номи С. Раҳимов.

Муаммо ва ихтилофҳои мазкур, аз як тараф мушкилоти илмии марбут ба ҷустуҷӯи дониши нав оид ба вазифаҳо, муҳтаво, усулҳо ва шаклҳои ташкили раванди таҳсилоти

нигаронидашуда ба рушди шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ДТҶТ ба номи С. Раҳимовро муайян намуд ва аз ҷониби дигар сабаби асосии интихоби мавзӯи мавриди назар ва таҳқиқи он гардид.

Мақсади таҳқиқот: ба тавассути усулҳо ва методҳои илмиву озмоишӣ ошкор ва асоснок намудани шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар мисоли ДТҶТ ба номи С. Раҳимов дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш.

Объекти таҳқиқот: раванди рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ДТҶТ ба номи С. Раҳимов.

Мавзӯи таҳқиқот: шароити педагогии рушди фаъолияти маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ДТҶТ ба номи С. Раҳимов.

Фарзияи таҳқиқот: ба инкишофи фаъолнокии маърифатии донишҷӯёни МТОК мусоидат мекунанд, агар:

- ба танзим дарории раванди таҳсилот, яъне махсусиятҳои ҳатмӣ ва раванди марҳилавии азхудкунии вазифаҳо аз тарафи донишҷӯён ва амалисозии фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ДТҶТ ба номи С. Раҳимов ҳамчун яке аз ҳадафҳои пешбар, ба рушди фаъолнокии маърифатии донишомӯзон нигаронида шавад;
- маҷмӯи вазифаҳои намунавӣ дар муҳтавои амалисозии фаъолнокии мустақилонаи маърифатии донишҷӯён инъикос гарданд;
- ҷузъиёт ва меъёрҳои муайянкунандаи дараҷаи ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар муассисаҳои таълимии тарбияи ҷисмонии Ҷумҳурии Тоҷикистон ошкор карда шавад;
- маҷмӯи шароитҳои педагогии таъминкунандаи самаранокии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи

ҷисмонӣ ва варзиш дар ДТҶТ ба номи С. Раҳимов фароҳам оварда шавад;
- модели ташаккули фаъолияти маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ДТҶТ ба номи С. Раҳимов таҳия гардад.

Вазифаҳои таҳқиқот:
- таҳқиқи зарурат ва аҳамияти ҷорӣ кардани фанни таълимии «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ;
- муайян кардани вижагиҳои методологӣ ва педагогии таълими сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш;
- ошкор сохтани шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш;
- муайян кардани механизмҳои таъмини тайёрии омӯзгор ба ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш;
- муайян намудани самти ташкили раванди таҳсилот мутобиқ бо модели таълим фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш»;
- роҳандозӣ намудани таҳқиқоти таҷрибавии шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҶТ ба номи С. Раҳимов.

Асоси методологӣ ва назариявии таҳқиқотро таълимот дар бораи моҳияти иҷтимоии шахсияти инсон, дар бораи нақши фаъолият ва муошират дар инкишофи он, консепсияи психологҳо ва педагогҳо оид ба эҷод, асосҳои фалсафии маърифат, ҳамчунин фаҳмиши фаъолият ҳамчун воситаи худтатбиққунии инсон дар ҷараёни меҳнат; фалсафаи муносибати субъективию инсонгароёна, ҳадафмандии фаъолияти касбӣ, консепсияи мундариҷаи муосири таҳсилот, консепсияи тарҳи ба фаъолият нигаронидаи таҳсилоти педагогӣ, муносибати субъектӣ, шахсӣ, эҷодкорона, аксиологӣ, акмеологӣ, яклухт, контекстӣ ва муназзам ба ташкили раванди таълими омӯзгорони оянда, дидгоҳҳо ва коркардҳои илмӣ оид ба масъалаҳои моҳият ва фаҳмиши салоҳияти касбию педагогӣ ва кордонии омӯзгор;

ҳамбастагии назария ва амалия, тамоюлҳои рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар, ки дар ҳуҷҷатҳои меъёрӣ инъикос ёфтаанд, ташкил дод.

Методҳои таҳқиқот: дар раванди таҳқиқот методҳои психологӣ-педагогӣ, таълимӣ-методӣ, усулҳои мантиқӣ-таърихии мушкилоти таҳқиқшаванда ва муқоисавию қиёсӣ нисбат ба ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён, мушоҳидаҳои мустақим ва бавоситаи фаъолияти омӯзгорон ва донишҷӯён, пурсиш, мубоҳиса, мушоҳида, муқобилгузорӣ истифода шудаанд. Дар раванди таҳқиқот ва озмоишҳо аз таҳлили назариявии сарчашмаҳои илмӣ, таҳлили ҳуҷҷатҳои таълимӣ-методӣ, омӯзиш ва паҳн намудани таҷрибаи пешқадами педагогӣ дар самти ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён ҷои хосаро ишғол менамояд. Гузаронидани пурсишномаю тестҳо, мушоҳидаву суҳбатҳо ва методи математикии коркарди натиҷаҳои таҳқиқот истифода бурда шудааст.

Соҳаи таҳқиқ: мундариҷаи кори рисолаи илмӣ ба шаҳодатномаи ихтисоси 13.00.01 – педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ) мувофиқ аст.

Пойгоҳи таҷрибавӣ-озмоишии таҳқиқот: Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов.

Марҳилаҳо ва ташкили таҳқиқот. Таҳқиқот дар се марҳила гузаронида шуд:

Дар марҳилаи якум (солҳои 2016 - 2017) дар асоси таҳлили назариявӣ, синтез (омезиш) ва ҷамъбасткунӣ тавассути методика ва методологияи таҳқиқот муайян карда шуда, моҳияти тавсифии мафҳумҳои «фаъолнокии маърифатӣ», «рушди фаъолнокии маърифатӣ» равшан гардида, зуҳуроти асосии фаъолнокии маърифатӣ ошкор карда шуданд. Инчунин мушкилоти синнусолӣ ва имконоти донишҷӯён ҳамчун омил дар рушди самти фаъонокии маърифатии онҳо мавриди омӯзиш қарор гирифта, маҷмӯи вазифаҳои намунавии амалисозии фаъолияти мустақилонаи маърифатӣ аз тарафи донишҷӯён асоснок ва имконоти Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С.

Раҳимов дар рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён кашф карда шуданд.

Дар марҳилаи дувум (солҳои 2017 - 2018) барномаи таҳқиқоти таҷрибавию озмоишӣ оид ба рушди шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ДТҶТ ба номи С. Раҳимов асоснок ва амалӣ карда шуданд. Дар ҷараёни татбиқи барномаи мазкур шароити педагогии рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён мавриди озмоиш қарор дода шуд. Дар марҳилаи дигаргунсозии озмоишӣ усули ба таври даврагӣ фаро гирифтани донишҷӯён дар ҳалли масъалаҳои фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ амалӣ гардид.

Дар марҳилаи сеюм (солҳои 2018 – 2020) санҷиш, ҷамъбаст, танзиму таснифи натиҷаҳои озмоиши педагогӣ ва хулосабандии таҳқиқот роҳандозӣ гардида, рисолаи илмӣ мураттаб гардид.

Навгонии илмии таҳқиқот аз инҳо иборат мебошад:
- таъсири муносибати дифференсиалӣ ё худ фарққунанда доштани омилҳо ба рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҶТ ба номи С. Раҳимов дар асоси баҳисобгирии шавқу рағбат ва дастоварди онҳо дар фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ асоснок шудааст;
- мувофиқати шаклҳои инфиродӣ ва гурӯҳӣ дар ташкили фаъолнокии маърифатӣ ва ягонагии амал асоснок шудааст;
- дар асоси нишондиҳандаҳои натиҷаи озмоиш вижагиҳои фаъолнокии маърифатии донишҷӯён ошкор ва душвориҳое, ки дар раванди амалисозии фаъолияти мустақилонаи маърифатӣ донишҷӯён бо он рӯ ба рӯ мегарданд, маълум ва баррасӣ шудаанд;
- вобастагии рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён аз маҳорати педагогии омӯзгорон ва кӯмаки рафиқон исбот карда шудааст;
- аҳамият ва имконоти фаъолнокии маърифатӣ барои интиқолоти мутақобилаи малакаҳо дар ҳалли масъалаҳо ҳангоми дарс ва берун аз дарс нишон дода шудааст;

- барои аввал моҳияти таълимӣ-педагогии падару модарон оид ба муаммои рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар он аст, ки:

1. Қонунияти дарки фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар мисоли машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҶТ ба номи С. Раҳимов исбот карда шуда, ҳамчун ҳадаф, хосият, раванди марҳилавии таҳсилот ва дар асоси усули вазифавӣ моҳияти фаъолнокии маърифатии донишҷӯён ва рушди он ошкор гардидааст;

2. Робитаи мутақобилаи масъалаҳои намунавии амалисозии фаъолнокии мустақилонаи маърифатии донишҷӯ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҶТ ба номи С. Раҳимов, ки ба ҳалли онҳо мусоидат мекунанд, тавсиф гардида, робитаи рушди фаъолияти маърифатии донишҷӯён бо салоҳиятҳои калидии дархостшаванда дар ҷомеаи муосир ошкор шудааст.

3. Марҳилаҳои ташкили раванди таҳсилоти ба рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён нигаронидашуда, ки он дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҶТ ба номи С. Раҳимов асоснок гардидаанд; маълумоти муфассал дар бораи усули тафриқавӣ ва нақши он дар заминаи баҳисобгирии шавқу рағбатҳо ва дастовардҳои донишҷӯён дар фаъолнокии инфиродии маърифатӣ, дар раванди татбиқ муайянкунии тафовути шаклҳои инфиродӣ ва гурӯҳӣ, саҳми фаъолияти ягонагӣ дар равнди пешравии нақши муносибати боарзиши ташаккулёфтаи донишҷӯён ба фаъолнокии инфиродии маърифатӣ асоснок гардидаанд;

4. Зарурати такмилдиҳии дуҷонибаи технологияҳои таълимии анъанавӣ ва муосири таҳсилот дар раванди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён, дар мисоли машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҶТ ба номи С. Раҳимов ба исбот расидааст.

Аҳамияти амалии таҳқиқот аз инҳо иборатанд:

1. Методҳои санҷидашудаи муттасили омӯзиши дастовардҳо ва мушкилоти донишҷӯён дар ҳалли масъалаҳои амалисозии фаъолнокии инфиродии маърифатӣ

дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши муассисаҳои таълимии тарбияи ҷисмонии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ ва пешниҳод гардидаанд, ки он барои рушди фаъолнокии маърифатии донишомӯзон ёрии амалӣ мерасонад;

2. Оид ба татбиқи фаъолнокии мустақилонаи маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҶТ ба номи С. Раҳимов маҷмӯи вазифаҳои махсустарҳрезишуда коркард ва амалӣ гардидаанд, ки онҳо ба рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён имкони таъсиррасонии мақсаднокро фароҳам меоранд;

3. Усулҳо ва шаклҳои фарогирии донишҷӯён ба фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши муассисаҳои таълимии тарбияи ҷисмонии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти ҳалли масъалаҳои таълимӣ-маърифатӣ ва таълимӣ-амалӣ пешниҳод шудаанд;

4. Барномаи омодагии омӯзгорон ва падару модарон барои рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар шароити кунунӣ таҳия гардида, аз санҷиш гузаронида шудааст.

Саҳми шахсии унвонҷӯ дар таҳқиқот аз инҳо иборат аст:
- иштироки бевоситаи муаллиф дар тамоми марҳилаҳои таҳқиқот, дар масъалаҳои таҳлилии кори илмӣ, ҷамъоварии мавод ва таҳлили амиқи адабиёти илмӣ, таҳлил ва шарҳу тафсири маълумоти дарёфтшуда ва ба низом даровардани онҳо, коркарди мушоҳида ва таҷрибаву озмоиш бо зикри натиҷаҳои ноилшуда; муайян кардани шароитҳои ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш; коркард ва таҳияи амсилаи (модели) ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш; тариқи корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ санҷидани таъсири технологияи коркардшуда дар ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш.

Эътимоднокӣ ва асоснокии нуктаҳои асосӣ ва хулосаҳои таҳқиқот. Хулосаҳо ва нуктаҳои асоснокгардида бо унсурҳои назариявии рисола ихтилоф надоранд. Зеро танзими онҳо дар таҳлили ғояҳои педагогии муҳаққиқони гуногун, қатъияти методҳои таҳқиқот бо ҳадафҳои матраҳгардида, бисёрҷанбагӣ ва бардавомии таҳқиқоти роҳандозишаванда дар сатҳи назариявӣ ва амалӣ, тасвиби натиҷаҳои бадастомадаро таъмин намудаанд.

Тавсиб ва татбиқи амалии натиҷаҳои таҳқиқот. Матлабҳои асосии назариявӣ ва натиҷаҳои тадқиқоти диссертатсионӣ дар ҷаласаҳои кафедраи педагогика ва ҷомеашиносии ДТҶТ ба номи С. Раҳимов, дар конференсияҳои байналмиллалӣ, ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ ироа ва дар маводҳои онҳо чоп гардидаанд. Мӯхтавои таҳқиқот дар 12 адад мақолаҳои чопшудаи муаллиф аз он ҷумла, 3 дастури таълимӣ-методӣ, инчунин 7 адад мақола, ки дар маҷаллаҳои тавсиякардаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд, инъикос ёфтаанд.

Нуктаҳои зерин барои ҳимоя пешниҳод мешаванд:

1. Фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҶТ ба номи С. Раҳимов баёнкунандаи таҳсилоти шахсӣ-инфиродӣ буда, дар он қобилияти донишҷӯ, ҳангоми кӯмаки омӯзгор дар раванди амалисозии фаъолнокии мустақилонаи маърифатии ӯ, ҷиҳати иҷрои вазифаҳои намунавӣ дар асоси донишҳо оид ба чунин фаъолият зоҳир мешавад. Фаъолияти мазкур дар заминаи омӯзиш, таҷрибаи ҳаётӣ ва муносибати арзишманди инсонӣ амалӣ мегардад. Вазифа ва шартҳои аввалиндарҷаи амалисозии фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ инҳо мебошанд:

- муайян кардани ҳадафи фаъолнокии мустақилонаи маърифатии дарпешистода;
- интихоб, таҳлил, ҷамъбаст ва танзиму таснифи иттилооти манбаъҳои гуногун, аз ҷумла электронӣ, ки барои расидан ба ҳадафҳои фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ зарур мебошанд;
- муайян кардани усулҳои иҷрои фаъолияти маърифатӣ;

- амалисозии шаклҳои гуногуни фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ;
- арзёбии натиҷа ва вокуниши фаъолияти иҷрогардида;
- муаррифии натиҷаҳои фаъолият.

2. Рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши муассисаҳои таълимии тарбияи ҷисмонии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳайси муайянкунандаи мақсади раванди таҳсилот, бо дастгирии ҳадафмандонаи омӯзгор самти азхудкунии марҳилавии маҷмӯи вазифаҳои амалисозии фаъолнокии мустақилонаи маърифатии донишҷӯён амалӣ мегардад.

Таснифи марҳаливӣ дар рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҶТ ба номи С.Раҳимов, ҳамчун «ҳаракат» - аз рушди муносибати мусбат нисбат ба фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ ба сӯи рушди малакаҳо ва татбиқи он, сипас интиқол додани малакаҳои ташаккулёфта дар ҳолатҳои гуногуни фаъолнокии маърифатӣ шинохта мешавад.

3. Нишондиҳандаҳои рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши ДТҶТ ба номи С. Раҳимов аз инҳо иборат мебошанд:
- динамикаи мусбат дар муносибати мақбули донишҷӯён ба раванди фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ;
- пешравии мусбат дар рушди малакаи иҷрокунии масъалаҳои намунавии фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ;
- камшавии вобастагӣ аз таъсири омилҳои гуногун, ба монанди кӯмаки омӯзгор ва ё дӯстон, яъне баландшавии дараҷаи мустақилият;
- интиқол додани малакаҳои амалисозии фаъолияти мустақилонаи маърифатӣ дар дарс оид ба ҳалли масъалаҳои фаъолияти мазкур берун аз дарс ва баръакс.

4. Ба рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯёни муосир дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва

варзиш дар ДТҶТ ба номи С. Раҳимов чунин шароити педагогӣ мусоидат мекунанд:

- дар сохтор ва раванди таҳсилоти донишҷӯён муайян ва ҷудо кардани вазифаҳои намунавӣ, воситаҳои фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ, ки ба талабот ва имкониятҳои синнусолии онҳо мутобиқат дорад, инчунин вижагии соҳаи фаннӣ ва хусусиятҳои фаъолиятро инъикос менамоянд;
- татбиқи муносибати тафриқавӣ дар ташкили марҳилаҳои гуногуни раванди таҳсилоти ва рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар асоси баҳисобгирии муносибатҳо ва дастовардҳои онҳо дар ин замина. Инчунин бо назрдошти шаклҳои инфиродӣ ва гурӯҳии корҳо ва ягонагии фаъолият;
- ташкили раванди маърифатнокгардонии волидайн, ки фарогири шиносоии мушкилоти фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар рушди шахсияти онҳо дар ҷаҳони муосир бошад. Ҳамчунин бо усулҳои кӯмакрасонӣ ба донишҷӯён дар рушди фаъолнокии маърифатии онҳо боназрдошти вижагиҳои донишҷӯёни муосирва мушкилиҳои марбут ба онҳо.

Сохтори диссертатсия. Рисолаи илмӣ аз муқаддима, ду боб, хулоса, феҳристи адабиёт, ки 127 номгӯи адабиётро дарбар мегирад иборат буда, дар 152 саҳифаи компютерӣ инъикос ёфтааст.

МУНДАРИҶАИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар **муқаддима** мубрам будани мушкилоти таҳқиқот асоснок гардида, ҳадаф, объект, мавриди он ва фарзия, вазифаҳо, асосҳои методологии таҳқиқот тасвият ва методҳою марҳилаҳои иҷрои он муайян карда шудааст.

Дар **боби якум** таҳти унвони **«Асосҳои назариявию методологӣ ва вижагиҳои педагогии машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш»** зарурат ва аҳамияти ҷорӣ намудани фанни таҳсилоти «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов, методология ва вижагиҳои педагогии таълими сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, инчунин шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш мавриди пажӯҳиш қарор дода шудааст.

Тавсифоти моҳиятии мафҳумҳои «фаъолияти маърифатӣ», «рушди фаъолнокии маърифатӣ», «шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатӣ» ошкор ва инчунин зуҳуроти асосии фаъолнокии маърифатӣ шарҳу тавзеҳ мегарданд.

Баъди анҷом додани таҳлили амалисозии лоиҳаҳо дар соҳаи варзиши оммавӣ ба хулоса омадем, ки имрӯз варзиши оммавӣ дар Тоҷикистон дар ҳолати номуайянӣ қарор дорад ва ба он як силсила ихтилофҳои ҷиддӣ хос мебошад, ки дар матни диссертатсия онҳоро муфассал зикр кардем.Ихтилофоти номбурда бо шароити гуногуни рушди варзиши оммавӣ дар собиқ ИҶШС ва замони ҳозира вобаста мебошанд. Дар замони шӯравӣ унсури маҷбуркунӣ дар варзиши оммавӣ ҷой дошт.

Шароити имрӯза хеле тафовут доранд: худи «оммаҳо» тағйир ёфтаанд, инфрасохторҳои дар замонҳои пеш таъсисгардида акнун таназзул намудаанд, унсури маҷбуркунӣ аз миён рафтааст, аммо акнун барои машғул шудан ба варзиш маблағ пайдо кардан лозим меояд. Омилҳои зикргардида ба ҷолибии машғулият ба варзиш барои аҳолӣ таъсири манфӣ расониданд.

Таҳлили мо дар шакли баррасии аҳамият ва зарурати ба барномаи муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намудани фанни таҳсилоти «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» мураттаб гардидааст.

Сотсиология, ҳамчун илм дар бораи муносибатҳои байниҳамдигарии одамон ва таъсири мутақобилаи иҷтимоии онҳо дар радифи илмҳои оид ба ҷомеа ва инсон мавқеи пешбарро доро мебошад.

Мафҳуми «тарбияи ҷисмонӣ» дар қаринаи бахши омӯзиши «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» бештар аз ҳама дар ду маънӣ корбаст мешавад:

1. Ҳамчун раванди иҷтимоӣ, ки ба навъи вижаи тарбияи ҷисмонӣ равона гардидааст.

2. Ҳамчун яке аз ҷузъҳои тарзи иҷтимоии ҳаёт, ҷузъи таркибии фарҳанги умумӣ мебошад.

Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш омилҳоеро таҳқиқ менамояд, ки бояд комилан ҷанбаи оммавӣ будани ҳаракати тарбияи ҷисмонию варзишро таъмин намояд. Омилҳои мазкур возеҳан ба объективӣ ва субъективӣ тақсим мешаванд, ки бо истинод ба он онҳоро ба ду гурӯҳ ҷудо мекунанд:

1) Омилҳои ҷанбаи объективидошта:

- дараҷаи рушди пойгоҳи моддии соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш;

- сифат ва миқдори кадрҳои касбии омодашуда.

2) Омилҳои ҷанбаи субъективидошта:

- ташаккули шуури ҷамъиятӣ ва инфиродӣ нисбат ба азхудкунии арзишҳои ҳаракати варзишию тарбияи ҷисмонӣ;

- ташаккули ангезаҳои устувор ва самтгириҳои арзишии шаҳрвандон ба машғулияти фаъолона ба варзиш;

- дар ҷомеа тарбия намудани ниёзмандӣ ба фаъолияти самти варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, аҳаммияти тарзи ҳаёти солим, нақши рушди ҷисмонии фард дар маҷмӯи системаи арзишҳои ҷомеа ва инсон.

Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш нисбат ба сотсиологияи умумӣ фанни амалӣ мебошад, ки вазифаҳои муҳимтаринеро чун ташкилию амалӣ, назариявию маърифатӣ ва ҷаҳоншиносӣ иҷро мекунад.

Вазифаи ҷанбаи назариявию маърифатидошта ба омӯзиши ҷанбаҳои иҷтимоии фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ, нақши он дар ҳаёти ҷомеа, инчунин равандҳои иҷтимоии дар соҳаи баррасишаванда ҷараёндошта равона шудааст.

Дар шароити нави ташаккули низоми ҷомеа миқёси васеи мушкилотҳо ва масъалаҳои марбут ба ташаккули самтгириҳои навин, сатҳи зиндагӣ, намунаҳои рафтор ва маъниҳо ба миён меоянд.

Дар миёни мушкилотҳои асосии сотсиологияи фаъолияти тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш лозим аст, ки ташаккули муносибати мусбати одамон ба тарзи ҳаёти солим ва тарбияи ҷисмонӣ, ҳамчун шарти асосии он номбар карда шавад. Касбишавӣ ва тиҷоратишавии варзиш зарурати омӯзиши амиқи мушкилотҳои ба ҷанбаи ахлоқии ташаккулёбии шахсияти варзишгар дахлдоштаро ба вижа мубрам намудаанд.

Рушди фаъолияти варзишию тарбияи ҷисмонӣ зарурати омӯзиши амиқи мушкилотҳоеро чун «варзиш ва инсонгароӣ», «варзиш ва шахсият», «варзиш ва ҷавонон», «варзиш ва пешрафт» ва ғайраро мубрам сохтааст. Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш бояд дар ҳаллу фасли мушкилотҳои мазкур нақши калидӣ дошта бошад, ки як бори дигар аз муҳим будани илми мазкур дар кори такмили инсон ва умуман ҷомеа шаҳодат медиҳад.

Барои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш саволҳои тақозокунандаи посуххои илман асоснокшудаи дахлдор ба ҷанбаҳои иҷтимоии фаъолияти тарбияи ҷисмонию варзиш аз аҳаммияти калон бархӯрдоранд. Ба туфайли таҳқиқоти мушаххаси сотсиологӣ мо метавонем ба ин саволҳо ҷавоб пайдо кунем.

Шароити педагогиро бояд ҳамчун маҷмӯи омилҳои маҳсулофар баррасӣ намуд, ки расидан ба ҳадафи муайянро дар раванди

таҳсилот, дар мавриди мо бошад, ҳамкории самараноки миёни омӯзгор ва донишомӯзро имконпазир месозад.

Ба туфайли шароити педагогӣ дар раванди таҳсилот дар ҳоли ҳозир хусусиятҳои зерин ба назар мерасанд:

- раванди таълиму тарбия бо истифодаи намудҳои гуногуни ҳамкориҳои ҷанбаи муколамавидошта миёни субъектҳои раванди таълим; машғулиятҳои самти ҳамгирой бо истифодаи робитаҳои байнифаннӣ; бозиҳои дидактикӣ; кори дастаҷамъӣ; ҳамкории наздики миёни мактаб ва оила ташкил шудааст;

- дар машғулият методи таҳқиқотии таълим; масъалаҳо ва машқҳои эвристикии тақвиякунандаи ҳамгироии байнифаннӣ; методҳои таълими барномавӣ ва мушкилотӣ корбаст мегардад;

- иқтидору захираҳои интернетӣ ва дигар шаклҳои таҳсилоти иловагӣ истифода мегардад;

- дар ҷараёни раванди таълим шароите фароҳам оварда мешавад, ки ба донишомӯзон идроки маводи таълимӣ, ҷамъбасти дидактикии он, азхудкунии методикаи баҳодиҳӣ ва худбаҳодиҳиро имконпазир менамояд.

Дар асоси нуктаҳои дар боло зикргардида, мо метавонем тасдиқ намоем, ки дар раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш фаъолнокии маърифатиро метавон дар шароити зерин ташаккул дод:

- агар фаъолнокии маърифатӣ аз тарафи омӯзгор танзим гардида, ҷанбаи ҳадафмандона дошта бошад, ки дар ин ҳол, нақши воситаи калидиро ҷузъи иттилоотии раванди таълимӣ иҷро мекунад, он ба ташаккули ангезаҳое аз қабили эҳтиёҷ, ҳавасмандӣ ва шавқу рағбат дар донишомӯзон равона шудааст;

- агар худи донишомӯзон бо такя ба ангезаҳои ботинии худ ба худомӯзӣ ва истифодаи донишҳои касбнамудаи худ барои такмили шахсии ҷисмонӣ фаъолнокии маърифатиро ташкил намоянд.

Дар ҳар ду ҳолат зуҳуроти фаъолнокии маърифатӣ ҳамчун натиҷаи таъсири ҳадафмандона ба соҳаи арзишию ҳавасмандии онҳо, ки вобаста ба дастовард дар ҳама гуна фаъолият бо шумули таҳсилот мебошад, амалӣ мегардад.

Ба ақидаи мо, барои ҳалли муваффақонаи муҳимтарин масъалаҳои дахлдор ба сотсиологияи таълимии тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш зарур аст, ки раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ба таври бунёдӣ бозбинӣ гардад. Корбасти густардаи имкониятҳои фанни таълимии «Сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» бо роҳи баланд бардоштани дараҷаи сифатии тадриси

муҳтавои назариявии он ба сифати омили калидӣ дар ташаккули ҳамкориҳои миёни омӯзгор ва донишҷӯён мебошад.

Мо муътақидем, ки самаранокии мушкилоти мазкур дар сурати риоя шудани шароити педагогии зерин таъмин хоҳад гардид.

- принсипи мушкилот будан дар ҷараёни раванди таҳсилот дар назди донишҷӯён матраҳ сохтани чунин ҳолатҳоеро пешбинӣ мекунад, ки аз онҳо муносибати эҷодкорона ва ташаббусро дар раванди омӯзиши малакаҳо ва донишҳои нав ва мустаҳкам кардани донишу малакаҳои қаблан бадастовардашуда тақозо менамояд;

- принсипи бунёдисозиро бояд ҳамчун такягоҳ дар ҷараёни раванди таҳсилот ба маълумот ва робитаҳои бунёдӣ идрок намуд, ки таъмини устувории бунёди назариявиро дар муқоиса бо ҷараёнҳои конъюнктурӣ ва таъсироти маъмулбуда имконпазир месозад.

- принсипи робитаи миёни назария ва амалия маънои дар донишомӯзон ташаккулёбии қобилияти истифодаи малака, маҳорат ва донишҳои бадастовардашударо дар фаъолияти амалии худ ифода мекунад;

- принсипи инсонгаросозӣ муносибат ба донишҷӯёнро ҳамчун ба субъекти дорои мустақилият ва масъулият пешбинӣ мекунад;

- принсипи фаъолнокӣ ва шуурнокӣ ҳавасмандкунии фаъолонаи донишҷӯёнро дар раванди фаъолияти ҳаракатӣ ва маърифатӣ бо такя ба идроки нақши муҳими таҳсил ва робитаи амиқи байниҳамдигарии миёни азхудкунии донишу малакаҳои нав ва фаъолияти амалӣ дар назар дорад. Тибқи принсипи мазкур фаъолияти маърифатии донишомӯз бояд мустақилона ва фаъолона бошад;

- мутобиқи принсипи инфиродисозӣ дар раванди барои донишҷӯ интихоб кардани машқҳои ҷисмонӣ, сарбориҳои ақлонӣ ва ҷисмонӣ бояд вижагиҳои инфиродии равонӣ ва ҷисмонии ӯ ба назар гирифта шавад;

- принсипи ягонагии фаъолият ва шуур далолат мекунад, ки раванди таҳсилот, бо шумули соҳаи сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш бояд дар худ аз тавозуни муносиби муштараки ҷузъиёти иҷтимоию ҷисмонӣ, ҳаракатию ақлонии сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолияти маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш иборат бошад.

Шароити педагогие, ки мо дар боло ба сифати ҷузъи калидии низоми педагогӣ пешниҳод намудем, инъикоси умумитарин талаботи ба ташкили раванди таҳсилот пешниҳодшаванда дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатӣ дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш мебошад. Онҳо ба дараҷаҳои гуногун дар ҳамаи муҳтаво ва сохтори амсилаҳои аз тарафи мо пешниҳодгардида, ки ҳадафи онҳо мусоидат ба

амалисозии муваффақонаи шароити педагогии дар ҷараёни таҳқиқоти ҳозир коркардшуда инъикос ёфтааст, бо самаранокии ҳадди аксари корбасти воситаҳои сотсиологияи варзиш ва ташаккули фаъолнокии маърифатиро дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш имконпазир месозад.

Дар боби дувуми рисолаи илмӣ, ки **«Самаранокии корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ оиди ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш»** ном дорад, масъалаҳои таъмини омодагии омӯзгор ба ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, самти ташкили раванди таҳсилот тибқи амсилаи тадриси фанни таҳсилоти «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш», инчунин кори таҷрибавию озмоишии дахлдор роҳандозӣ мегардад.

Санҷиши амсилаи озоишӣ ва шароити педагогии зарурӣ барои дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолнокии ҷанбаи маърифатидошта дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш аз соли 2015 дар шароити Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов роҳандозӣ гардид. Чунин интихоби факултетҳо тақрибан монанд будани дараҷаи таъминоти моддию техникии раванди таълим, муқоисашавандагии миқдори донишҷӯён, тавсифи онҳо аз нигоҳи саломатӣ, азхудкунии машғуиятҳо ва рушди заминавии фаъолнокии ҷанбаи маърифатидошта вобаста буд.

Ҳамин тавр, мо саъй намудем, ки яке аз шароити калидии баргузории таҷрибаро дар сатҳи сифатии баланд, ки дар ҳаммонандии ченакҳои гурӯҳҳои баррасишаванда ифода мегардад, анҷом диҳем.

Мо ҳангоми муайян кардани ҳайати гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ бар он принсип такя намудем, ки тибқи он дар оғози корҳои таҳқиқотӣ ҳеҷ гуна маълумоти муътамад оид ба тафовутҳои ҷиддӣ дар миёни ченакҳое чун дараҷаи фаъолнокии ҷанбаи ҳаракатӣ дар донишҷӯён, ташаккулёбии фаъолнокии маърифатӣ дар онҳо бо шумули ҷузъиёти фаъолиятию амалӣ, донишандузӣ, арзишию ҳавасмандкунӣ, вазъи саломатӣ ва рушди умумии ҷисмонӣ вуҷуд надоштанд.

Раванди таълим оид ба омӯзиши сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар шароити Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов як хел ташкил шуда буд; ҳамаи иштирокдорони озмоиш дар басти аввали факултетҳои дорои дараҷаи такрибан яксони таъминоти моддию техникӣ ва аз рӯйи барномаҳои таълими ҳамнавъ (таҳти таҳрири АА. Зданевич, В.И. Лях) таҳсил мекарданд.

Ба накш ва ҷойгоҳе, ки фанни «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» дар ҳаёти минбаъдаи хатмкунандагон ишғол мекунад, дар ҷараёни таҳқиқот таваҷҷуҳи хос дода шуд.

Дар марҳилаи якуми таҳқиқот гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ аз ҷумлаи донишҷӯёни факултетҳои Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С.Раҳимов ташкил дода шуданд.

Дар чорчӯбаи марҳилаи дувуми таҳқиқот ташкилдиҳии ГО2 ва ГН2 роҳандозӣ ва муҳтавои таҷрибавии кори ҷанбаи таълимӣ оид ба сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш тасҳеҳ гардид, дар марҳилаи якуми раванди таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ва шароити педагогии дар ҷараёни таҳқиқ ошкоргардида татбиқ карда шуд.

Иштироккунандагони ҳар як гурӯҳ вобаста ба сифати супоришҳои иҷрогардида ба ду дараҷа тақсим мешуданд. Ба дараҷаи якум донишҷӯёне ворид мешуданд, ки вазифаро иҷро кардаанд, ба дараҷаи дувум бошад,он донишҷӯёне шомил буданд, ки аз уҳдаи иҷрои вазифа набаромада буданд. Эътимоднокии натиҷаҳо бо ёрии ҷадвалҳои бисёрхонагӣ муайян карда мешуд, ки он муқоисаи нишондиҳандаҳои гурӯҳҳои гуногунро фароҳам меовард.

Ҷадвали 1

Ҷадвали чорхонагии муайянкунии эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқоти педагогӣ

Гурӯҳ	**Дараҷаи 1**	**Дараҷаи 2**	**Микдори иштироккунандагони таҷриба**
Гурӯҳи озмоишӣ	Т1	Т2	Т1+ Т2= Nт
Гурӯҳи назоратӣ	Н1	Н2	Н1+ Н2= Nн
Дар маҷмуъ	Т1+Н1	Т2+ Н2	Nт + Nн= N

***Эзоҳ**: $Т_1$ - шумораи дар ГО машғулбудагоне, ки вазифаро иҷро кардаанд; $Т_2$ - шумораи дар ГО машғулбудагоне, ки вазифаро иҷро накардаанд; мутаносибан, $Н_1$, $Н_2$ - шумораи дар ГН машғулбудагоне, ки вазифаро иҷро кардаанд ва накардаанд; N - теъдоди умумии мушоҳидашавандагон баробари $Т_1$ $+Т_2$ + $Н_1$, $+Н_2$, ё пт + пн мебошад.*

Бо ёрии методикаи Н.А.Кудрюкова ва Е.П.Илйина «Самтгирии донишҷӯён ба фарогирии донишҳо» дараҷаи ҳавасмандии донишҷӯён ба азхудкунии донишҳои нав муайян карда мешавад. Дар ҷадвали 2 мо ҷамъбасти корбасти онро пешниҳод намудем.

Ҷадвали 2

Пешравии дараҷаи самтгирӣ ба фарогирии донишҳои соҳаи тарбияи ҷисмонӣ дар ҷараёни мушоҳидаҳои бардавом аз болои намояндагони гурӯҳҳои дараҷавӣ

Нишондиҳандаҳои марҳилаи якуми таҳқиқот							
Марҳилаҳои таҳқиқот	**Гурӯҳ**	**Дараҷаи ҳавасмандӣ**			**Эътимоднокии тафовутҳо аз рӯйи х2**		
		баланд	**миёна**	**паст**	**Х2бу хр.**	**Х2 муш.**	**Х муқо-иса**
Пеш аз таҷриба	ГН1	22%	26%	52%	5,99	0,2	Х2буҳр >Х2мушоҳ.
	ГО1	17%	26%	57%			
Баъд аз таҷриба	ГН1	44%	26%	30%	5,99	7,4	Х2буҳр < Х2мушоҳ.
	ГО1	61%	39%	0			
Нишондиҳандаҳои марҳилаи дуюми таҳқиқот							
Пеш аз таҷриба	ГН2	24%	33%	43%	5,99	0,5	Х2буҳр. >Х2мушоҳ.
	ГО2	24%	19%	57%			
Таҳқиқоти фосилавӣ	ГН2	29%	33%	38%	5,99	7,9	Х2буҳр < Х2мушоҳ.
	ГО2	67%	14%	19%			
Баъд аз таҷриба	ГН2	24%	38%	38%	5,99	8,3	Х2буҳр < Х2мушоҳ.
	ГО2	81%	14%	5%	5,99		

Тавре ки натиҷаҳои донишҷӯёни Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов (ГО1, ГН1, ГО2, ГН2), ки мо дар муддати ду марҳилаи таҳқиқот ба даст овардем, истфодаи амсилаи аз тарафи мо таҳиягардида ҳангоми ташкили таҳсилот дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ имкон медиҳад, ки афзоиши назарраси ҳавасмандии донишҷӯён ба фарогирии донишҳо ва малакаҳои нав дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ (нишондиҳандаи миёнаи афзоиш ба 51% мерасад) муяссар гардад.

Аз нахустин марҳилаҳои раванди таълими оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ҷори намудани шароити педагогии таҳиянамудаи мо, имкон дод, ки дараҷаи самаранокӣ дар муқоиса бо гурӯҳи якуми озмоишӣ ба андозаи 20% (61% дар ГО1 ва 81% дар ГО2 аз рӯйи дараҷаи ҳавасмандӣ ҳангоми хотимаи таҷриба) баланд бардошта шавад.

Дар ҷадвали 4 нишондиҳандаҳои тавсифкунандаи ниёзмандиҳои донишҷӯён дар фаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта, ки

бо ёрии тести (санҷиши) Е.П.Илйина ба даст омадаанд, пешниҳод мегардад.

Ҷадвали 3

Пешравии дараҷаи ташаккулёфтагии ниёзмандӣ ба фаъолияти ҳаракатӣ

Марҳилаҳои таҷриба	Гурӯҳ	Дараҷаи ниёзмандӣба фаъолияти ҳаракатӣ			Эътимоднокии тафовутҳо аз рӯйи меъёри х2		
		Баланд	миёна	паст	х2 бухр.	х2 муш.	Х муқоиса
Нишондиҳандаҳои марҳилаи якуми таҳқиқот							
Пеш аз таҷриба	ГН1	39%	26%	35%	5,99	1,4	Х2буҳр.>Х 2мушоҳ.
	ГО1	39%	29%	32%			
Баъд аз таҷриба	ГН1	13%	22%	65%	5,99	13,7	Х2бухр< Х2мушоҳ
	ГО1	52 %	48%	0			
Нишондиҳандаҳои марҳилаи дувуми таҳқиқот							
Пеш аз таҷриба	ГН2	24%	38%	38%	5,99	4,7	Х2буҳр.>Х 2мушоҳ
	ГО2	22%	40%	38%			
Таҳқиқоти фосилавӣ	ГН2	19%	24%	57%	5,99	12,8	Х2бухр< Х2мушоҳ.
	ГО2	62%	38%	0			
Баъд аз таҷриба	ГН2	17%	38%	45%	5,99	14,3	Х2бухр< Х2мушоҳ.
	ГО2	67%	33%	0			

Тавре ки натиҷаҳои санҷишҳо (тестҳо) нишон медиҳанд, дар гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ корбурди амсилаи пешниҳоднамудаи мо аз зинаҳои ибтидоии таълим (ГО2) имкон медиҳад, ки миқдори донишҷӯёни дорои дараҷаи баланди ниёзмандӣ ба фаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта ба андозаи 45% афзоиш дода шавад. Қобили қайд аст, ки нишондиҳандаи мазкур барои $ГО_1$ба13% баробар буда, барои гурӯҳҳои назоратӣ бошад, коҳишёбии назаррасро нишон додааст.

То замони хатми муассисаи таълимӣ дар гурӯҳҳои $ГО_1$ ва ГО2 донишҷӯёни дорои дараҷаи пасти ниёзмандии фаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта боқӣ намонданд. Ҳамин тавр, корбурди амсилаи озмоишӣ ва шароити педагогӣ дар марҳилаи ибтидоии таълим ба таври ҳадди аксар самаранокии онро баланд хоҳад намуд.

Дараҷаи фаъолнокии маърифатӣ бо ёрии пурсишномакунонӣ тибқи методикаи В.С.Юркевич, ки дар натиҷаи мувофиқкунонӣ ва соддакунӣ вазифаи худро ба дараҷаи олӣ дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ иҷро намудааст, муайян карда мешавад. Дар ҷадвали 4 мо натиҷаи ҳамин пурсишномаро пешниҳод намудаем.

Ҷадвали 4

Пешравии дараҷаи ташаккулёфтагии ниёзмандиҳои маърифатӣ

Марҳила-ҳои таҷриба	**Гурӯҳ**	**Дараҷаҳои ниёзмандиҳои маърифатӣ**			**Эътимоднокии тафовутҳо аз рӯйи X2**		
		баланд	миёна	паст	X 2 бухр	X 2 мушоҳид	X муқоиса.
Нишондиҳандаҳои марҳилаи якуми таҳқиқот							
Пеш аз таҷриба	ГН1	35%	39%	26%	5,99	1,4	X2бухр.>X2мушоҳ.
	ГО1	33%	41%	26%			
Баъд аз таҷриба	ГН1	22%	52%	26%	5,99	12,7	X2бухр.<X2мушоҳ.
	ГО1	65%	13%	22%			
Нишондиҳандаҳои марҳилаи дуюми таҳқиқот							
Пеш аз таҷриба	ГН2	29%	57%	14%	5,99	4,3	X2бухр.<X2мушоҳ.
	ГО2	29%	43%	28%			
Тахқиқоти фосилавӣ	ГН2	24%	43%	33%	5,99	7,8	X2бухр.<X2мушоҳ.
	ГО2	48%	38%	14%			
Баъд аз таҷриба	ГН2	24%	38%	38%	5,99	11,3	X2бухр.<X2мушоҳ.
	ГО2	71%	19%	10%			

Тавре ки аз ҷадвали 5 дида мешавад, дар оғози таҳқиқот донишҷӯёни факултети «Тарбияи ҷисмонӣ» дар ҳар ду гурӯҳҳо (ГН$_2$, ГО2,) ва факултети «Тайёрии ҳарбӣ» (ГН$_1$, ГО$_1$) дараҷаи ба қадри кофӣ баланди ниёзмандӣ ба донишҳоро (мутаносибан, 29% ва 35%) нишон доданд. Дар гурӯҳҳои озмоишӣ дар натиҷаи таҷриба нишондиҳандаҳои мазкур афзоиш намуданд (ба андозаи 30% барои ГО$_1$ ва 42% бароиГО2) ва мутаносибан, 65% ва 71% -ро ташкил доданд. Дар ин ҳол, гурӯҳҳои назоратӣ сукут, яъне пастшавии нишондиҳандаҳоро ба андозаи 13% барои ГН$_1$ва 5% барои ГН$_2$- нишон доданд.

Арзёбии ҷузъи таркибии ангезавию мақсадноки фаъолнокии ҷанбаи маърифатидошта аз он шаҳодат медиҳад, ки нишондиҳандаҳо дар ҳар ду гурӯҳи озмоишӣ ба шароити нобаробарии X2 бухр. X2 мушоҳ. ҷавоб додаанд, ки он эътимоднокии натиҷаҳои бадастомада ва дараҷаи баланди самаранокии амсилаи озмоишӣ ва шароити педагогии таҳиянамудаи моро тасдиқ намуд.

Натиҷаҳои таҳқиқоти гузаронидашуда мақсаднокии истифодаи амсилаи озмоишӣ ва шароити педагогии пешниҳоднамудаи моро ҳангоми ташкили раванди таълим оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба сифати омилҳои муҳими баланд бардоштани дараҷаи сифатии таҳсилоти умумӣ дар соҳаи таҳқиқшаванда тасдиқ намуданд.

Арзёбии ҷузъи таркибии фаъолиятию амалиявии ҷанбаи маърифатидошта дар ҷараёни омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба омӯзиши чунин ҷанбаҳо асос меёбад:

- ниёзмандӣ дар фанни таълимии омӯхташаванда;
- муносибати донишҷӯён ба машғулиятҳо оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ, инчунин ангезаҳои иштирок дар онҳо (аз рӯйи методикаи Г.Н. Казантсева);
- арзишҳои абзорӣ ва ниҳоӣ (методикаи М. Рокич);
- мониторинги мунтазами натиҷаҳои баъд аз таҳқиқоти озмоишӣ.

Тавре, ки нишондодаҳо шаҳодат медиҳанд, дар оғози таҳқиқот машғулиятҳои сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ фақат барои 30% донишҷӯён аз гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ мавриди писанд қарор гирифта буданд, дар ин ҳол, 9% ва 7%, мутаносибан, онро ҳамчун машғулияти номақбул қайд намудаанд.

Дар хотимаи таҷриба бошад, сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ танҳо ба 13% донишҷӯён аз гурӯҳи назоратӣ писанд омада, дар гурӯҳи озмоишӣ нишондиҳандаи мазкур то 57% афзоиш дошт.

Тавре ки марҳилаи дуюми таҷриба нишон дод, барои донишҷӯёни факултетҳои «Тарбияи ҷисмонӣ» ва «Варзиш» машғулиятҳо оид сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар аксарияти ҳолатҳо мавриди писанд мебошанд ва умуман донишҷӯёне нестанд ки ба онҳо машғулиятҳои мазкур таъби дил набошанд.

Дар гурӯҳи дуюми озмоишӣ дар муддати таҳсил дар факултетҳои «Сайёҳӣ» ва «Тайёрии ҳарбӣ» ҳам донишҷӯёне набуданд, ки машғулиятҳои оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмониро номақбул ҳисоб кунанд, дар ҳоле ки дар гурӯҳи назоратӣ 2 нафар ҳамин гуна донишҷӯён ошкор шуданд 19%. Дар гурӯҳи озмоишӣ бошад, мо таносуби баракси нишондиҳандаҳои баррасишавандаро мушоҳида мекунем.

Ангезаҳои авлавият дар ибтидои раванди таълим дар факултети «Сайёҳӣ» барои донишҷӯён аз ГО 1, ГО2 хоҳиши фозилу пурдон шудан буд (30%), дар оғози таҳсил бошад, дар МТОК 17% саъю кӯшиши омӯхтани мустақилона иҷро кардани машқҳои ҷисмониро намоиш доданд, 21% донишҷӯён бошад, хоҳиши донишҳои амиқ ба даст овարданро доштанд. Дар гурӯҳи назоратӣ

донишҷӯён гунаҳои дар боло зикргардидаро баробарахамият ҳисоб мекунанд, аммо барои таҳсил дар МТОК 31% барои худ хоҳиши босавод шуданро афзалиятнок медонанд.

Дар марҳилаи хотимавии таҳқиқот пажӯҳиши низоми арзишии донишҷӯён аз гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ баъди хатми МТОК роҳандозӣ карда шуд.

Донишҷӯёни факултети «Тарбияи ҷисмонӣ» аз ГО1 дар ҷойи аввал саломатиро гузоштанд. Зиндагии ғайратмандонаю фаъолонаро донишҷӯён ба сифати арзиши ҳаётӣ дар ҷойи дуюм қарор доданд. Арзишҳое аз қабили зебоии санъат ва табиат, эътимод ба нафс (боварӣ ба худ), некуаҳволии моддӣ ва офият ҳам дар ҳамин мавқеъ қарор доштанд. Дар гурӯҳи якуми назоратӣ се ҷойи аввали афзалиятҳоро эътимод ба нафс, саломатӣ ва хиради зиндагӣ ишғол намуданд. Кору шуғли ҷолиб дар мақоми чорум қарор дошт. Арзиши рушди ақлонӣ ва маърифат барои донишҷӯёни гурӯҳи озмоишӣ дар мавқеи 7 ва барои гурӯҳи назоратӣ дар ҷойи 14 қарор дошт.

Донишҷӯёни факултетҳои «Варзиш» ва «Тарбияи ҷисмонӣ» намояндагони ҳар ду гурӯҳ дар ҷойи аввал саломатиро гузоштанд. Арзиши рушди ақлонӣ ва маърифат барои донишҷӯёни ГО1 мавқеи панҷум ва барои ГН1 мавқеи 14-умро доштааст.

Бинобар ин, хулоса мебарорем, ки дар марҳилаи хотимавӣ донишҷӯёни факултети «Варзиш» аз гурӯҳи озмоишӣ фаъолият ва саломатиро ба сифати афзалияти асосии зиндагӣ муайян карданд, дар ҳоле, ки иштирокунандагони гурӯҳи назоратӣ нақши муҳими саломатиро танҳо дар бахшҳои болоӣ идрок намуданд, зимнан, сифати «фаъолнокӣ» ба ҷумлаи арзишҳои ҳаётии онҳо ворид нашудааст.

Хулоса, дар асоси маводи дар боло зикргардида метавон ба натиҷа расид, ки дар ташкили раванди таълим дар соҳаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ворид намудани амсила ва шароити педагогии пешниҳоднамудаи мо дар ҷиҳати дар донишҷӯён ташаккулёбии ҳар яке аз хосиятҳо ва сифатҳои шахсии алоҳида баррасигардидае, ки дар асоси ҷузъҳои таркибии фаъолиятию амалӣ, талаботӣ ва ангезавию арзишии ҷанбаи маърифатидошта қарор доранд, таъсири мусбат мерасонад.

Дар ин қарина натиҷаҳои таҷрибае, ки таъсиррасонии ҳамгироӣ ва маҷмӯии равиши пешниҳоднамудаи моро тасдиқ мекунанд, махсусан, ҷолиб мебошанд, ки дар муайянкунии дараҷаи умумии ташкилёфтаи фаъолнокии ҷанбаи

маърифатидошта ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ мусоидат карданд.

Ба донишҷӯёни факултетҳои «Тарбияи ҷисмонӣ» ва «Варзиш» пешниҳод гардид, ки ба 14 савол - тасдиқ ва ба донишҷӯёни факултетҳои «Сайёҳӣ» ва «Тайёрии ҳарбӣ» ба 20 савол-тасдиқ ҷавоб додан пешниҳод карда шуда буд. Дар ҷадвали 5 натиҷаҳои таҳқиқот оварда шудааст, ки дар он дар маҷмӯъ шумораи холҳо ба яке аз дараҷаҳои фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар соҳаи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ мувофиқат мекунад.

Ҷадвали 5

Пешравии дараҷаи ташаккулёфтаи фаъолнокии маърифатӣ

Нишондиҳандаҳои марҳилаи якуми таҳқиқот							
Марҳилаҳои таҷриба	**Гурӯҳ**	**Дараҷаи рушд**			**Эътимоднокии тафовутҳо аз рӯйи меъёри х2**		
		баланд	**миёна**	**паст**	**х2 бухр.**	**х2 мушоҳ.**	**Х миёна**
Пеш аз таҷриба		30%	48%	22%	3,8	0,1	х2крит > х2наб.
	ГО1	26%	57%	17%	3,8		
Баъд аз таҷриба		17%	44%	39%	3,8	4,1	х2крит < х2наб.
	ГО1	52%	35%	13%	3,8		
Нишондиҳандаҳои марҳилаи дувуми таҳқиқот							
Пеш аз таҷриба		52%	38%	10%	3,8	0,2	х2крит > х2наб.
	ГО2	48%	38%	14%	3,8		
Таҳқиқоти фосилавӣ		38%	33%	29%	3,8	4,6	х2крит < х2наб.
	ГО2	67%	24%	9%	3,8		
Баъд аз таҷриба		38%	38%	24%	3,8	5,7	х2крит < х2наб.
	ГО2	71%	29%	0	3,8		

Тавре ки аз ҷадвал дида мешавад дар марҳилаҳои аввали таҳқиқот дар факултетҳои «Сайёҳӣ» ва «Тайёрии ҳарбӣ» ба ҳисоби миёна тақрибан 28% донишҷӯён дараҷаи баланди фаъолнокии ҷанбаи маърифатидоштаро (ГО1 -26% ва ГН1 - 30%) намоиш доданд. Марҳилаи хотимавӣ бошад афзоишро ба андозаи 26% дар гурӯҳи озмоишӣ ва сукут кардани нишондиҳандаи мазкурро дар гурӯҳи назоратӣ ба андзаи 13% нишон додааст.

Ҳангоми марҳилаи дувуми таҳқиқот намояндагони ҳар ду гурӯҳ (тақрибан ба ҳисоби миёна 50%) дараҷаи баланди фаъолнокии ҷанбаи

маърифатидоштаро нишон доданд, ки тақрибан ба андозаи 22% аз ҳамин нишондиҳандаи марҳилаи якум (барои ГО1) баландтар мебошад. Дар марҳилаи хотимавӣ дар гурӯҳи озмоишӣ афзоиши донишҷӯёни дорои дараҷаи баланди фаъолнокии ҷанбаи маърифатидошта ба андозаи 23% ба назар расидааст. Дар гурӯҳи назоратӣ ин нишондиҳанда ба андозаи 14% коҳиш доштааст.

Дар Хулоса таъкид мегардад, ки рушди фаъолнокии маърифатӣ иқдоми зарурӣ ва имконпазир мебошад. Иқдоми мазкур тавассути шароити педагогӣ таъмин мегардад, ки бо инҳо иртибот дорад:

- бо идроки педагогии ҳадафҳо ва вазифаҳои раванди таҳсилотии муосир;
- бо мураттабсозии муҳтавои таҳсилот, ки дар он вазифаҳои намунавии аз тарафи донишҷӯён амалишавандаи фаъолнокии мустақилонаи маърифатӣ инъикос меёбад;
- бо коркард ва амалисозии муносибати тафриқавӣ ба рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён;
- бо истифодаи равишҳои қаблан мавҷудбуда ва лоиҳакашии тарзҳо ва шаклҳои шомил намудани донишҷӯён дар фаъолияти мустақилонаи маърифатӣ;
- бо ворид сохтани падару модарон дар раванди расонидани ёрии зарурӣ ба донишҷӯён дар амри аз тарафи онҳо амалисозии ин гуна фаъолият.

Таҳқиқот шаҳодат медиҳанд, ки дар рушди фаъолнокии маърифатӣ нақши вижа ба омӯзгорон тааллуқ дорад ва онҳо раванди мазкурро созмон медиҳанд. Дар ҷараёни пажӯҳишҳо самтҳои нави омӯзиши мушкилот - омӯзиши вижагиҳои рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён; омӯзиши вижагиҳои омодасозии омӯзгорон барои рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён; омӯзиши имконоти кӯмакрасонии падару модарон ба донишҷӯён дар рушди фаъолнокии маърифатии онҳоро кашф карда мешаванд.

Муҳтавои асосии диссертатсия дар интишороти зерини муаллиф инъикос ёфтааст:

I. Мақолаҳои илмии дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи тавсиянамудаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон чопшуда:

[1-М] Давлятбоева, С.А. Мушкилоти сотсиологии тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш / С.А. Давлятбоева //Паёми. “Пажӯҳишгоҳи рушди маориф”, № 2 Душанбе – 2019, -С.61 - 64

[2-М] Давлятбоева, С.А. Аҳамияти тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ҳаёти инсон / С. А. Давлятбоева // Паёми. "Донишгоҳи миллии Тоҷикистон" № 3, Душанбе – 2019, -С.288 - 291

[3-М] Давлятбоева, С.А. Омилҳои асосии рушди оммавияти тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш / С. А. Давлятбоева // Паёми. "Донишгоҳи миллии Тоҷикистон", № 8, Душанбе – 2019, -С.306 - 308

[4-М] Давлятбоева, С.А. Таҳлили сотсиологии муносибати донишҷӯён нисбати арзишҳои фарҳанги бадан ва тарбияи ҷисмонӣ / С. А. Давлятбоева // Паёми. "Донишгоҳи миллии Тоҷикистон", № 10, Душанбе – 2019, -С.311 – 316

[5-М] Сафаров, Ш. А. Давлятбоева, С.А. Методология ва вижагиҳои педагогии таълим додани сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш / С. А. Давлятбоева // Паёми.АТТ № 4, (37) Душанбе – 2020, -С.85 – 95.

[6-М] Давлятбоева, С.А. Ташкил намудани раванди таҳсилот мутобиқи амсилаи педагогии тадриси фанни таълимии сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш / С. А. Давлятбоева // Паёми. ДДОТ ба номи С. Айнӣ № 4, (4) Душанбе – 2020, -С.169 – 175.

[7-М] Давлятбоева, С.А. Шароитҳои педагогии ташаккули фаъолияти иҷтимоӣ фарҳангии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш / С. А. Давлятбоева // Паёми.АТТ № 1, (38) Душанбе – 2021, -С.48 – 54.

II. Мақола ва дастурҳои таълимӣ-методии дар дигар нашрияҳо интишорёфта:

[8-М] Давлятбоева, С.А. Муҳимияти омӯзиши тарбияи ҷисмонӣ дар муассисаҳои таълимӣ / С. А. Давлятбоева// Нашрияи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон. " Маърифати омӯзгор", № 4, Душанбе – 2020, -С.57 - 61

[9-М] Давлятбоева, С.А. Таҳлили сотсиологии муносибати насли муосир ба арзишҳои фарҳанги бадан ва

тарбияи ҷисмонӣ / С. А. Давлятбоева// Нашрияи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон. “ Маърифати омӯзгор”, № 9, Душанбе – 2020, -С.11 – 16

[10 -М] **Давлятбоева, С.А.** Нақши фаъолияти машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён (дастури таълимӣ-методӣ барои муассисаҳои таълимии варзишӣ), бо қарори Шӯрои олимони ДТҶТ ба номи С.Раҳимов, 19.04.2019 № 8. Матбааи ДМТ, ш.Душанбе -2019. – 42 с.

[11-М] **Давлятбоева, С.А.** Шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш (дастури таълимӣ-методӣ барои муассисаҳои таълимии варзишӣ), бо қарори Шӯрои олимони ДТҶТ ба номи С.Раҳимов, 20.05.2020 № 9. Матбааи ДМТ, ш.Душанбе -2020. -24 с.

[12-М] **Давлятбоева, С.А.** Таҳқиқоти таҷрибавии шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш (дастури таълимӣ-методӣ барои муассисаҳои таълимии варзишӣ), бо қарори Шӯрои олимони ДТҶТ ба номи С.Раҳимов, 22.11.2020 № 3. Матбааи ДМТ, ш.Душанбе -2020.- 60 с.

Институт развития образования им. Абдурахмона Джами Академии образования Таджикистана

На правах рукописи

УДК 378: 796 (575, 3)
ББК 74, 58 + 75, 1 (тадж)
Д - 13

ДАВЛЯТБОЕВА САРВИНОЗ АБДУМАЛИКОВНА

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВА-НИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ НА ЗАНЯТИЯХ СОЦИОЛОГИИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА

(на примере Таджикского института физической культуры им. С. Рахимова)

13.00.01–общая педагогика, история педагогики и образования (педагогические науки)

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности

ДУШАНБЕ – 2021

Диссертация выполнена в Институте развития образования им. Абдурахмона Джами Академии образования Таджикистана

Научный руководитель:	**Сафаров Шоди Асомуродович**– доктор педагогических наук, профессор, ректор Таджикского института физической культуры им. С. Рахимова
Официальные оппоненты:	**Файзализода Джумахон Хол -** доктор педагогических наук, профессор кафедры психологии и социологии Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан. **Намозов Тошкул Буриевич-**кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой физического воспитания и гражданской обороны Таджикского государственного педагогического университета имени С.Айнӣ.
Ведущая организация:	**Таджикский педагогический институт в г.Пенджикенте**

Защита состоится «_____» _______________2021 года в 00 часов на заседании диссертационного совета 6D.КОА-027 при Государственном образовательном учреждении «Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафурова», (Республика Таджикистан, 735700, г.Худжанд, проезд Мавлонбекова 1).

С диссертацией можно ознакомиться в центральном библиотеке ГОУ «Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафурова» и на сайте www.hgu.tj

Автореферат разослан …… ………… 2021 г.

Учёный секретарь
диссертационного совета,
кандидат педагогических наук **Бобоева С.Б.**

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность темы исследования. В современном мире идет интенсивный поиск базовых, ключевых компетенций человека XXI века, которые позволят ему успешно решать свои жизненные проблемы. Среди этих компетенций особое место занимает самостоятельность, которая выступает одновременно основным условием и показателем развития всех других компетенций: креативности, критического мышления, коммуникативности, командности и др. Важным видом самостоятельности человека является его познавательная активность, которая формируется под влиянием многих факторов, но, прежде всего, под влиянием ВУЗа. В современных условиях общество и государство предъявляют повышенные требования к ее развитию. От ВУЗа ждут, что выпускники будут способны не только реализовывать отдельные формы самостоятельной работы, но и осуществлять самостоятельную познавательную деятельность в процессе непрерывного образования.

Вместе с тем, анализ эмпирических данных и нормативно-правовых документов свидетельствует о том, что учащиеся ВУЗов испытывают серьезные затруднения в определении целей своей самостоятельной познавательной активности, в планировании своих действий по достижению целей. Используют достаточно узкий круг способов и форм реализации самостоятельной познавательной активности.

Эмпирические данные свидетельствуют о том, что в современных условиях преподаватели ВУЗов считают проблему познавательной активности значимой, однако нередко затрудняются при выборе способов и форм содействия ее развитию, не всегда строят образовательный процесс с учетом возрастных особенностей студентов, их интересов, способностей, жизненного опыта.

Родители заинтересованы в развитии познавательной активности своих детей, однако нередко, желая помочь им, решают за них возникающие проблемы. В связи с этим, значимыми оказываются ответы на вопросы: в чем особенности современных требований к развитию познавательной активности в ВУЗе, какими способами следует ее развивать у современных студентов и какое содержание должно быть положено в ее основу на разных этапах образования?

В педагогической науке накоплен определенный потенциал знаний по данной проблематике. В имеющихся исследованиях не исследовались педагогические условия формирования познавательной активности студентов на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова.

Таким образом, выделяются **противоречия**, которые требуют своего разрешения:

- между современным требованием к познавательной активности студентов и ее развитием на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова;
- между необходимостью развивать познавательную активность студентов в ВУЗе и недостаточной готовностью педагогов, родителей к оказанию помощи учащимся в этом процессе;
- между потребностью образовательной практики в новом педагогическом знании о развитии педагогических условий формирования познавательной активности студентов на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова.

Эти противоречия обозначили научную проблему, связанную с поиском нового знания о задачах, содержании, способах и формах организации образовательного процесса, направленного на развитие педагогических условий формирования познавательной активности студентов на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова.

Степень научной разработанности. Проблемами исследования педагогических условий формирования познавательной активности студентов занимались российские и зарубежные исследователи:

- научные труды ученых-педагогов и психологов, раскрывающие сущность познавательной активности (Д.Б. Богоявленская, Л.И. Божович, Л.Г. Выготский, И.А. Зимняя, А.В. Петровский, О.В. Петунин, К.Н. Поливанова, Н.А. Половникова, Г.А. Цукерман, Е.И. Санина, Д.Б. Эльконин и др.);
- исследования, в которых раскрывается сущность и организация образовательного процесса в современном ВУЗе (Е.С. Заир-Бек, О.Е. Лебедев, С.А. Писарева, Е.В. Пискунова, Т.М. Ковалева, Н.Ф. Радионова, А.П. Тряпицына, Л.М. Перминова и др.);
- работы, в которых исследуются возможности и проблемы современных студентов в познавательной сфере (Т.П. Авдулова, Н.В. Бордовская, Л.В. Боровикова, С.Г. Вершловский, Б.С. Волков, Е.В. Емельянова, Т.В. Иванова, С.В. Кривцова, А.А. Реан, Л.А. Регуш, Т.В. Романова и др.);
- научные труды, раскрывающие возможности педагогической деятельности в развитии познавательной активности студентов (О.А. Вихрова, А.С. Воловоденко, О.Б. Даутова, А.М. Каменский, О.В. Комисова, Е.С. Полат, В.И. Слободчиков, Е.В. Яновицкая, В.А. Ясвин и др.);
- таджикские ученые М. Лутфуллоев, Ф. Шарифзода, Каримова И.Х., К. Кодиров, Дж. Шарифов, А.Нуров, Т. Шукуров, У. Зубайдов,

Дж. Файзалиев, Т.Намозов, Ш.Сафаров, Д.Каримова, Л.А.Губанова посвятили свои труды исследованию настоящей проблемы в условиях Республики Таджикистан и написали монографии, учебники, учебные пособия и научные статьи.

Недостаточная разработанность проблемы в теории и практике определили тему исследования: **«Педагогические условия формирования познавательной активности студентов на занятиях социологии физической культуры и спорта** *(на примере Таджикского института физической культуры им. С. Рахимова)».*

Цель исследования: выявление и обоснование педагогических условий формирования познавательной активности студентов на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова.

Объект исследования: развитие познавательной активности студентов на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова.

Предмет исследования: педагогические условия развития познавательной активности студентов на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова

Гипотеза исследования: познавательная активность студентов будет развиваться, если:

- образовательный процесс будет ориентироваться на развитие познавательной активности как одну из его ведущих целей, обязательный атрибут и поэтапный процесс освоения студентами задач осуществления самостоятельной познавательной активности на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова;
- будет отражаться в содержании деятельности всей совокупности типовых задач осуществления самостоятельной познавательной активности студентов;
- будут выявлены компоненты и критерии, определяющие уровень сформированности познавательной активности в области физической культуры на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова;
- будет создана совокупность педагогических условий, обеспечивающих эффективность формирования познавательной активности студентов на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова;
- будет разработана модель формирования познавательной активности студентов на уроках социологии физической культуры и

спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова.

Цель и гипотеза исследования обуславливают необходимость решения **следующих задач:**

- исследовать необходимость и значение введения учебной дисциплины “Социология физического воспитания и спорта” в средних и высших профессиональных учебных заведениях;
- определить методологические и педагогические особенности обучения социологии физического воспитания и спорта;
- выявить педагогические условия формирования познавательной активности студентов на уроках социологии физического воспитания и спорта;
- определить механизмы обеспечения готовности преподавателя к формированию познавательной активности студентов на уроках социологии физического воспитания и спорта;
- определить направления организации образовательного процесса в соответствии с педагогической моделью преподавания учебной дисциплины “Социология физического воспитания и спорта”;
- провести экспериментальное исследование педагогических условий формирования познавательной активности студентов на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова.

Ведущая идея исследования заключается в том, что развитие познавательной деятельности студентов на занятиях по социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте фзической культуры им. С. Рахимова должно осуществляться на основе знаний о сущности и особенности целостного педагогического процесса, в котором преподаватели и студенты являются сотрудниками, также, осуществляется поддержка самостоятельной познавательной деятельности по выполнению образцовых задач на основе знаний о такой деятельности.

Методологической и теоретической основой исследования был выбран деятельностный подход, в рамках которого в качестве важной характеристики познавательной активности студентов рассматривается их способность решать задачи осуществления самостоятельной познавательной активности, которые реализуются в различных видах деятельности (учебной, проектной, исследовательской и др.).

Методы исследования: в ходе исследования были использованы психолого-педагогический, учебно-методический, логико-исторический методы, а также сравнение и сопоставление различных методов и методик работы со студентами по развитию у них познавательной активности, прямые и косвенные наблюдения

преподавателей и студентов, опросный и дискуссионный методы, наблюдение и противопоставление. В процессе исследований и экспериментов особое место занимали теоретический анализ научных источников и баз данных, исследование учебно-методических документов. Были также использованы анкетирование и тесты, наблюдения и интервью и математический метод обработки результатов исследований.

Опытно-экспериментальная база исследования: Таджикский институт физической культуры имени С. Рахимова.

Сфера исследования: содержание работы диссертационного исследования соответствует паспорту специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования (педагогические науки).

Этапы исследования: исследование было реализовано в три этапа:

На *первом* этапе (2015 - 2016 гг.) на основе теоретического анализа, синтеза и обобщения определялись методология и методика исследования, выявлялись сущностные характеристики понятий «познавательная активность», «развитие познавательной активности», раскрывались основные проявления познавательной активности, изучались возрастные проблемы и возможности студентов в области развития их познавательной активности, обосновывалась совокупность типовых задач осуществления студентами самостоятельной познавательной активности, раскрывались возможности Таджикского института физической культуры имени С. Рахимова в развитии познавательной активности студентов.

На *втором* этапе (2017-2018 гг.) обосновывалась и реализовывалась программа опытно-экспериментальной работы по развитию педагогических условий формирования познавательной активности студентов на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова. В ходе реализации этой программы проверялись педагогические условия развития познавательной активности студентов. В ходе преобразующего этапа эксперимента осуществлялось поэтапное включение студентов в освоение задач самостоятельной познавательной активности.

На *третьем* этапе (2018-2020 гг.) проводились проверка, обобщение и систематизация результатов педагогического эксперимента, подводились итоги исследования, оформлялась диссертация.

Научная новизна исследования состоит в том, что:

- обоснован дифференцированный подход к развитию познавательной активности студентов на уроках социологии

физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова на основе учета их интересов и достижений в самостоятельной познавательной активности;

- обоснованы сочетания индивидуальных и групповых форм организации познавательной активности и единства деятельности;

- на основе экспериментальных данных раскрыты особенности познавательной активности студентов и выделены трудности, с которыми они встречаются в процессе осуществления самостоятельной познавательной активности;

- доказана зависимость развития познавательной активности студентов от «угасающей» помощи педагогов и товарищей;

- показана значимость и возможность взаимопереноса умений решать задачи осуществления самостоятельной познавательной активности на уроках и во внеурочное время;

- впервые рассмотрена сущность педагогического просвещения родителей по проблеме развития познавательной активности студентов.

Теоретическая значимость исследования заключается в том, что:

1) доказана правомерность понимания развития познавательной активности студентов на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова, как цели, атрибута, поэтапного процесса образования и на основе задачного подхода раскрыта сущность познавательной активности студентов и ее развития;

2) охарактеризована взаимосвязь типовых задач осуществления самостоятельной познавательной активности студента на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова, способствующих их решению и выявлена связь развития познавательной активности студентов с ключевыми компетенциями, востребованными в современном обществе;

3) обоснованы этапы организации образовательного процесса, направленного на развитие познавательной активности студентов на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова; расширены представления о дифференцированном подходе к его организации на основе учета интересов и достижений студентов в самостоятельной познавательной активности, сочетания индивидуальных и групповых форм ее осуществления, единства деятельности при ведущей роли сформированности ценностного отношения студентов к самостоятельной познавательной активности;

4) доказана необходимость взаимодополнительности традиционных и современных образовательных технологий в развитии познавательной активности студентов на уроках

социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова.

Практическая значимость исследования состоит в том, что:

1) предложены и апробированы методы систематического изучения достижений и проблем студентов в решении задач осуществления самостоятельной познавательной активности на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова, что позволяет оказывать учащимся реальную помощь в развитии их познавательной активности;

2) разработана и реализована совокупность специально сконструированных заданий осуществления самостоятельной познавательной активности студентов на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова, что дает возможность целенаправленно влиять на развитие познавательной активности студентов;

3) предложены способы и формы включения студентов в самостоятельную познавательную деятельность на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова при решении учебно-познавательных и учебно-практических задач в деятельности;

4) разработана и апробирована программа подготовки педагогов и родителей к развитию познавательной активности студентов в современных условиях.

Достоверность и обоснованность основных положений и выводов исследования обеспечивается непротиворечивостью теоретических позиций, формированию которых способствовал анализ педагогических идей различных исследователей, адекватностью методов исследования поставленным целям, многоаспектностью и длительностью исследования, осуществляемого на теоретическом и практическом уровнях, апробацией полученных результатов.

Апробация результатов исследования осуществлялась через публикации, участие в научных конференциях, 7 наименований статьей опубликованы в рецензируемых журналах, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан.

На защиту выносятся следующие положения:

1. Познавательная активность студента на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова представляет собой личностное образование, которое характеризует его способность при поддержке преподавателя осуществлять самостоятельную познавательную деятельность по решению ее типовых задач на основе знаний об этой деятельности, имеющегося жизненного и образовательного опыта,

ценностного отношения к ней. К типовым задачам осуществления самостоятельной познавательной активности относятся задачи:

- определения цели, предстоящей самостоятельной познавательной активности;
- отбора, анализа, обобщения и систематизации информации из различных источников, в том числе и электронных, необходимых для достижения целей самостоятельной познавательной активности;
- определения способов выполнения познавательной активности;
- осуществления различных форм самостоятельной познавательной активности;
- оценки результата и рефлексии выполненной деятельности;
- презентации результатов деятельности.

2. Развитие познавательной активности студентов на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова, выступает как цель и атрибут образовательного процесса, представляет собой процесс поэтапного освоения студентами совокупности задач осуществления самостоятельной познавательной активности при целенаправленной поддержке преподавателя. Этапность в развитии познавательной активности студентов на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова, задается «движением» от развития положительного отношения к самостоятельной познавательной активности к развитию умений ее осуществлять, а далее - переносить сформированные умения в разнообразные ситуации познавательной активности.

3. Показателями развития познавательной активности студентов на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова являются:

- положительная динамика в изменении позитивного отношения студентов к самостоятельной познавательной активности;
- положительная динамика в развитии умений решать типовые задачи осуществления самостоятельной познавательной активности;
- рост степени независимости от педагогической и товарищеской помощи;
- перенос умений осуществлять самостоятельную познавательную деятельность на уроке на решение задач этой деятельности вне урока и наоборот.

4. Развитию познавательной активности современных студентов на уроках социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова, способствуют такие педагогические условия, как:

- выделение в содержании образовательного процесса студентов типовых задач и способов самостоятельной познавательной активности студента, которые соответствуют их возрастным потребностям и возможностям, отражают специфику предметной области, специфику деятельности;

- реализация дифференцированного подхода к организации образовательного процесса на различных этапах развития познавательной активности студентов на основе учета их отношения и достижений в этой деятельности, сочетания индивидуальных и групповых форм работы, единства деятельности;

- организация просвещения родителей, которая включает в себя знакомство: с проблемой познавательной активности студентов в развитии их личности в современном мире, с особенностями современных студентов и их трудностями, со способами помощи детям в развитии их познавательной активности.

Структура диссертации. Диссертация состоит из введения, двух глав, заключения, списка литературы, составляющих в целом 164 страниц.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении обосновывается актуальность проблемы исследования, определяются его цель, объект и предмет, формулируется гипотеза, задачи, методологические основы исследования, определяются его методы и этапы.

В первой главе – «Теоретико-методологические основы и педагогические особенности уроков социологии физической культуры и спорта», исследуется необходимость и значение введения учебной дисциплины “Социология физического воспитания и спорта” в средних и высших профессиональных учебных заведениях физической культуры Республики Таджикистан; методология и педагогические особенности обучения социологии физического воспитания и спорта; а так же педагогические условия формирования познавательной активности студентов на уроках социологии формирования познавательной активности на уроках социологии физического воспитания и спорта.

Выявляются сущностные характеристики понятий «познавательная активность», «развитие познавательной активности», «педагогические условия формирования познавательной активности», а также раскрываются основные проявления познавательной активности.

Проанализировав реализацию проектов в сфере массового спорта, мы пришли к выводу, что массовый спорт в современном Таджикистане находится в состоянии неопределенности, что

обусловлено рядом серьезных несоответствий, о которых мы подробно рассказали. Названные несоответствия обусловлены различными условиями развития массового спорта в бывшем Советском Союзе и в настоящее время. Обязательность участия в мероприятиях спортивного характера и массовость были отличительной чертой советского массового спорта. То есть мы имеем основание говорить о наличии элемента принуждения в массовом спорте советского времени.

Сегодняшние условия значительно отличаются: изменились сами «массы», созданная в старые времена инфраструктура пришла в упадок, элемент принуждения исчез, но за занятия спортом приходится платить. Все вышесказанное отрицательно сказалось на привлекательности занятий спортом для населения.

Наш анализ построен на примере рассмотрения значения и необходимости введения в программу высших и средних учебных заведений Республики Таджикистан предмета «Социология физического воспитания и спорта».

Социология, как наука о взаимоотношениях между людьми и их социальном взаимодействии, занимает лидирующие позиции в ряду наук об обществе и человеке.

Понятие «физическая культура» в контексте учебного курса «Социология и физической культуры, и спорта» чаще всего употребляют в двух значениях:

1. Как социальный процесс, направленный на овладение особым видом культуры - физической.

2. Как один из компонентов социального образа жизни, составной компонент общей культуры.

Социология физкультуры и спорта исследует факторы, которые призваны в полной мере обеспечить массовый характер спортивно-физкультурного движения. Эти факторы отчетливо подразделяются на объективные и субъективные, на основании чего их разделяют на соответствующие две группы:

1) Факторы объективного характера:

- уровень развития материальной базы сферы физкультуры и спорта;

- качество и количество подготовленных профессиональных кадров.

2) Факторы субъективного характера:

- формирование общественного и индивидуального сознания по отношению к освоению ценностей спортивно-физкультурного движения;

- формирование устойчивых мотивов и ценностных ориентаций граждан на активное занятие спортом;

- воспитание потребности в обществе в деятельности спортивно физкультурной направленности, значимости здорового образа жизни, роли физического развития индивида в совокупной системе ценностей общества и человека.

Социология физкультуры и спорта относительно общей социологии представляет собой прикладную дисциплину, выполняя такие важнейшие функции, как организационно-практическую, теоретико-познавательную и мировоззренческую.

Функция теоретико-познавательного характера направлена на изучение социальных аспектов спортивно-физкультурной деятельности, ее роли в жизни социума, а также протекающих в рассматриваемой сфере социальных процессов.

В новых условиях формирования общественной системы возник широкий спектр проблем и вопросов в формировании новых ценностных ориентиров, стиля жизни, образцов поведения и смыслов.

Среди основных проблем социологии физкультурно-спортивной деятельности следует назвать формирование позитивного отношения людей к здоровому образу жизни и физической культуре, как его главному условию. Профессионализация и коммерциализация спорта сделали особенно актуальной необходимость глубокого изучения проблем, касающихся нравственного аспекта формирования личности спортсмена.

Развитие спортивно-физкультурной деятельности актуализировало необходимость углубленного изучения таких социологических проблем, как «спорт и гуманизм», «спорт и личность», «спорт и молодежь», «спорт и прогресс» и др. Социология спорта и физкультуры призвана сыграть в решении этих проблем ключевую роль, что в очередной раз свидетельствует о важности этой науки в деле совершенствования человека и общества в целом.

На современном этапе социология спортивно-физкультурной деятельности проявила себя многочисленными исследованиями комплексного характера. Их целью стало выявление закономерностей и фактов развития спорта и физкультуры, их роли в становлении индивида.

Для социологии ФКС не меньшее значение имеют вопросы, требующие научно-обоснованных ответов, касающиеся социальных аспектов спортивно-физкультурной деятельности. Благодаря конкретным социологическим исследованиям (КСИ) мы можем получить ответы на заданные вопросы.

Педагогические условия следует рассматривать как комплекс продуктогенных факторов, позволяющих достичь определенной цели в образовательном процессе, в нашем случае - эффективного взаимодействия между преподавателем и студентом.

Благоприятные педагогические условия в образовательном процессе в настоящее время имеют следующие черты:

- учебно-воспитательный процесс организован с использованием различных видов взаимодействия диалогического характера между субъектами обучающего процесса; занятий интегративной направленности с применением межпредметных связей; дидактических игр; коллективной работы; тесного взаимодействия между **школой и семьей**;
- в работе применяется исследовательский метод обучения; эвристические задачи и упражнения, позволяющие усилить междисциплинарную интеграцию; методы программированного и проблемного обучения;
- используются интернет-ресурсы и другие формы дополнительного образования;
- в ходе учебного процесса создаются условия, позволяющие учащимся осознать (понять) учебный материал, дидактически его обобщить, усвоить методику самооценивания и оценивания.

На основе вышесказанного мы можем утверждать, что в ходе образовательного процесса в сфере социологии спорта и формирования познавательной активности на уроках социологии физического воспитания и спорта формировать познавательную активность можно при следующих условиях:

- если познавательная деятельность регламентируется преподавателем и имеет целенаправленный характер, где роль ключевого средства играет информационный компонент обучающего процесса, который направлен на формирование у студентов таких побуждений, как потребность, мотив и интерес;
- если сами студенты организуют познавательную деятельность, опираясь на свои внутренние побуждения к самообразованию и использованию приобретенных знаний для личного физического совершенствования.

В обоих случаях проявление познавательной активности осуществляется как результат целенаправленного влияния на их ценностно-мотивационную сферу, которая обусловливает успех любой деятельности, включительно образовательной.

По нашему мнению, для успешного решения важнейших вопросов, касающихся образовательной социологии спорта и физкультуры, необходимо коренным образом пересмотреть образовательный процесс в сфере социологии спорта, сделав одним из основополагающих факторов широкое применение возможностей учебной дисциплины «Социология спорта и формирования познавательной активности на уроках социологии физического воспитания и спорта», путем повышения качественного уровня преподавания его теоретической составляющей в качестве ключевого

фактора вформировании взаимодействия между педагогом и студентами.

Мы убеждены в эффективности такого подхода в разрешении обозначенной проблемы, если будут соблюдены следующие педагогические условия.

- принцип проблемности, предусматривающий постановку студентам в ходе образовательного процесса таких ситуаций и задач, которые требуют от них творческого подхода и инициативы в процессе изучения новых и закрепления уже полученных навыков и знаний;

- принцип фундаментализации следует понимать, как опору в ходе образовательного процесса на фундаментальные данные и связи, позволяющих обеспечить стабильность теоретического фундамента ввиду своей устойчивости по отношению к конъюнктурным течениям и модным влияниям;

- принцип связи между практикой и теорией означает формирование у студентов способности использовать полученные навыки, умения и знания в своей практической деятельности;

- принцип гуманизации предусматривает отношение к студенту как субъекту, обладающему самостоятельностью и ответственностью;

- принцип активности и сознательности предполагает активное стимулирование студентов в процессе их двигательной и познавательной деятельности с опорой на осознание важной роли учебы и глубокой взаимосвязи между освоением новых знаний и навыков и практической деятельностью. В соответствие с данным принципом, познавательная деятельность студента должна быть самостоятельной и активной;

- согласно принципу индивидуализации, в процессе подбора для студентов физических упражнений, нагрузок интеллектуального и физического характера, следует учесть их индивидуальные психические и физические особенности;

- принцип единства деятельности и сознания предполагает, что образовательный процесс, включительно со сферой социологии спорта и физкультуры, должен сочетать в себе оптимальный баланс между социальным и физическим, двигательным и интеллектуальным компонентами социологии спорта и формирования познавательной активности на занятиях социологии физического воспитания и спорта.

Педагогические условия, которые мы представили выше к качеству ключевого компонента педагогической системы, являются отражением самых общих требований, предъявляемых к организации образовательного процесса в сфере социологии спорта и формирования познавательной активности на занятиях социологии физического воспитания и спорта. Они отражены в различной

степени во всех составляющих содержания и структуры предложенной автором модели, целью которой является содействие успешному осуществлению педагогических условий, разработанных в ходе данного исследования, позволяющих с максимальной эффективностью применять средства социологии спорта и формирования познавательной активности на занятиях социологии физического воспитания и спорта.

Во второй главе – «Эффективность опытно-экспериментальной работы по формированию познавательной активности студентов на занятиях социологии физической культуры и спорта», раскрываются вопросы обеспечения готовности преподавателя к формированию познавательной активности студентов на занятиях социологии физического воспитания и спорта; направления организации образовательного процесса в соответствии с педагогической моделью преподавания учебной дисциплины "Социология физического воспитания и спорта"; а также проводится соответствующая опытно-экспериментальная работа.

Испытание экспериментальной модели и педагогических условий, необходимых для формирования у студентов активности познавательного характера в сфере социологии спорта и физического воспитания проходило, начиная с 2016 года в условиях Таджкского института физической культуры имени С. Рахимова. Такой выбор факультетов обусловлен их примерно схожим уровнем материально-технического обеспечения учебного процесса, сопоставимым количеством студентов, их характеристик по состоянию здоровья, успеваемости и базовому уровню развития активности познавательного характера.

Таким образом, мы пытались выполнить одно из ключевых условий проведения эксперимента на высоком качественном уровне, которое заключается в идентичности параметров рассматриваемых групп.

Определяя составы экспериментальной и контрольной групп, мы руководствовались принципом, согласно которому к началу исследовательской работы отсутствовали какие-либо достоверные данные о существенном различии между такими параметрами, как уровень активности двигательного характера у студентов, формирование у них познавательной активности, включая деятельностно-практический, когнитивный, ценностно-мотивационный компоненты, состояние здоровья и общего физического развития.

Также, идентично был организован учебный процесс изучения социологии спорта и физического воспитания в условиях Таджикского государственного института физической культуры им. С. Рахимова: все участники эксперимента проходили обучение в

первую смену на факультетах с примерно одинаковым уровнем материально-технического обеспечения и по однотипным учебным программам (под редакцией А.А. Зданевича, В.И. Ляха).

Роль и место, которые занимает «Социология спорта и физического воспитания» в дальнейшей жизни выпускников, было в ходе исследования предметом особого внимания.

В течение первого этапа формировались контрольная и экспериментальная группы из числа студентов факультетов Таджикского государственного института физической культуры им С. Рахимова.

В рамках второго этапа исследования осуществлялось формирование групп $ЭГ_2$и $КГ_2$, корректировалось экспериментальное содержание работы учебного характера по социологии спорта и физического воспитания, осуществлялось внедрение в начальную стадию образовательного процесса в сфере социологии спорта и физического воспитания и педагогических условий, выявленных в ходе исследования.

Участники каждой из групп были разделены по двум категориям, в зависимости от качества выполнения заданий. В первую категорию вошли студенты, выполнившие задание, во вторую - те, кто не справился с ним. Достоверность результатов определялась с помощью многопольных таблиц, позволяющих сравнивать показатели разных групп между собой.

Таблица 1. ***Четырёхпольная таблица определения достоверности результатов педагогического исследования***

Группа	**Категория 1**	**Категория 2**	**Количество участников эксперимента**
Экспериментальная группа	Э1	Э2	Э1+ Э2= Nэ
Контрольная группа	К1	К2	К1+ К2= Nк
Итого	Э1+ К1	Э2+ К2	Nэ + Nк= N

Примечание: *$Э_1$ - число занимающихся в ЭГ, выполнивших задание; $Э_2$ - число занимающихся в ЭГ, не выполнивших задание; соответственно $К_1$, $К_2$ - число занимающихся КГ, выполнивших и не справившихся с заданием; N - общее количество наблюдаемых, равное $Э_1 + Э_2 + К_1, + К_2$, или $n_э + n_к$.*

С помощью методики Н.А. Кудрюковой и Е.П. Ильина «Направленность студентов на получение знаний» определяется степень мотивации студентов на получение новых знаний. В таблице 2 мы представили итоги ее применения.

Таблица 2. ***Динамика уровня направленности на приобретение знаний в области физической культуры в ходе пролонгированного наблюдения за представителями уровневых групп***

Показатели первого этапа исследований							
Этапы экспери-мента	**Группа**	**Уровень мотивации**			**Достоверность различий по х2**		
		высокий	**средний**	**низкий**	**Х2 крит**	**Х2 наб**	**Хср.**
До экспери-мента	КГ1	22%	26%	52%	5,99	0,2	$X^2_{крит} > X^2_{наб.}$
	ЭГ1	17%	26%	57%			
После экспери-мента	КГ1	44%	26%	30%	5,99	7,4	$X^2_{крит.} < X^2_{наб.}$
	ЭГ1	61%	39%	0			
Показатели второго этапа исследований							
До экспери-мента	КГ2	24%	33%	43%	5,99	0,5	$X^2_{крит} > X^2_{наб.}$
	ЭГ2	24%	19%	57%			
Промежу-точное исследо-вание	КГ2	29%	33%	38%	5,99	7,9	$X^2_{крит.} < X^2_{наб.}$
	ЭГ2	67%	14%	19%			
После экспери-мента	КГ2	24%	38%	38%	5,99	8,3	$X^2_{крит.} < X^2_{наб.}$
	ЭГ2	81%	14%	5%	5,99		

Как свидетельствуют результаты студентов Таджикского института физической культуры имени С. Рахимова ($ЭГ_1$, $КГ_1$, $ЭГ_2$, $КГ_2$), которые мы получили в течение двух этапов исследования, использование разработанной нами модели при организации общего образования в сфере социологии спорта и физического воспитания позволяет добиться существенного роста мотивации студентов к приобретению новых знаний и навыков в сфере социологии спорта и физического воспитания (средний показатель роста достигает 51%).

Внедрение с первых этапов учебного процесса по социологии спорта и физического воспитания педагогических условий, разработанных нами, позволило поднять уровень эффективности по сравнению с первой экспериментальной группой на 20% (61% по ЭГ1 и 81% в ЭГ2 по уровню мотивации по завершению эксперимента).

В таблице 3 представлены показатели, характеризующие потребность студентов в активности двигательного характера, полученные с помощью теста Е.П. Ильина.

Таблица 3

Динамика уровня сформированности потребности в двигательной активности

Этапы экспери-мента	Группа	Уровень потребности в двигательной активности			Достоверность различий по критерию x2		
		высокий	средний	низкий	x2 крит	x2 наб	Хср.
Показатели первого этапа исследований							
До эксперимента	КГ1	39%	26%	35%	5,99	1,4	x2крит > x2наб.
	ЭГ1	39%	29%	32%			
После эксперимента	КГ1	13%	22%	65%	5,99	13,7	x2крит < x2наб.
	ЭГ1	52 %	48%	0			
Показатели второго этапа исследований							
До эксперимен-та	КГ2	24%	38%	38%	5,99	4,7	x2крит > x2наб.
	ЭГ2	22%	40%	38%			
Промежуточ-ное исследование	КГ2	19%	24%	57%	5,99	12,8	x2крит < x2наб.
	ЭГ2	62%	38%	0			
После Эксперимента	КГ2	17%	38%	45%	5,99	14,3	x2крит < x2наб.
	ЭГ2	67%	33%	0			

Как свидетельствуют результаты тестов в контрольной и экспериментальной группах, применение предложенной нами модели с начальных стадий обучения (ЭГ$_2$) позволяет увеличить количество студентов, имеющих высокий уровень потребности в активности двигательного характера на 45%. Примечательно, что этот показатель для ЭГ$_1$ оказался равен 13%, а для контрольных групп продемонстрировал существенное снижение.

К моменту окончания высшего учебного заведения в группах ЭГ$_1$ и ЭГ$_2$ не осталось студентов с низким уровнем потребности в активности двигательного характера. Таким образом, применение экспериментальной модели и педагогических условий на начальной стадии обучения максимально повышает их эффективность.

Уровень познавательной активности определяется с помощью анкетирования по методике В.С. Юркевич, которая в результате адаптации и упрощения отлично выполняла свою задачу в сфере социологии спорта и физического воспитания. В таблице 4 мы привели результаты данного анкетирования.

Таблица 4

Динамика уровня сформированностипознавательной потребности

Этапы эксперимента	Группа	Уровни познавательной потребности			Достоверность различий по критерию х2		
		высокий	средний	низкий	х2 крит	х2 наб	Хср.
Показатели первого этапа исследований							
До эксперимента	КГ1	35%	39%	26%	5,99	1,4	х2крит>х2наб.
	ЭГ1	33%	41%	26%			
После эксперимента	КГ1	22%	52%	26%	5,99	12,7	х2крит< х2наб.
	ЭГ1	65%	13%	22%			
Показатели второго этапа исследований							
До эксперимента	КГ2	29%	57%	14%	5,99	4,3	х2крит> х2наб.
	ЭГ2	29%	43%	28%			
Промежу-точное исследование	КГ2	24%	43%	33%	5,99	7,8	х2крит< х2наб.
	ЭГ2	48%	38%	14%			
После эксперимента	КГ2	24%	38%	38%	5,99	11,3	х2крит< х2наб.
	ЭГ2	71%	19%	10%			

Как можно увидеть из таблицы 4, в начале исследования студенты факультета «Физкультуры» в обеих группах ($КГ_{2,}$ $ЭГ_2$,) и факультета «Военной подготовки» ($КГ_1$, $ЭГ_1$) демонстрировали достаточно высокий уровень потребности в знаниях (29% и 35% соответственно). В экспериментальных группах в результате эксперимента эти показатели выросли (на 30% для $ЭГ_1$и на 42% для $ЭГ_2$,), составив соответственно 65% и 71%. Между тем контрольные группы продемонстрировали падение показателей на 13% для $КГ_1$ и 5% для $КГ_2$.

Оценка мотивационно-целевой составляющей активности познавательного характера свидетельствует о том, что показатели в обеих экспериментальных группах отвечали условиям неравенства $х^2_{крит}<Х^2_{наб}$, что подтверждает достоверность полученных результатов и высокий уровень эффективности экспериментальной модели и педагогических условий, разработанных нами.

Когнитивная составляющая оценивалась по модифицированным методикам, которые были адаптированы к изучению готовности студентов к самообразованию, а также определению уровня инструктивно-методических и теоретических умений и знаний в сфере социологии спорта и физического воспитания.

Результаты проведенного исследования подтвердили целесообразность использования экспериментальной модели и педагогических условий, предложенных нами, при организации учебного процесса по социологии спорта и физического воспитания в качестве значимых факторов повышения качественного уровня общего образования в исследуемой сфере.

Оценка деятельностно-практической составляющей активности познавательного характера в ходе изучения социологии спорта и физического воспитания основывается на изучении следующих аспектов:

- потребность в изучаемой учебной дисциплине;
- отношение студентов к занятиям по социологии спорта и физического воспитания, а также мотивы их посещения (по методике Г.Н. Казанцевой);
- инструментальные и терминальные ценности (методика М. Рокича);
- систематический мониторинг отставленных результатов экспериментальной работы.

Как свидетельствуют данные, в начале исследования занятия по предмету социология спорта и физического воспитания были любимыми лишь для 30% студентов из экспериментальной и контрольной групп, при этом 9% и 7% соответственно отметили его как нелюбимый.

К завершению же эксперимента учебной дисциплины социология спорта и физической культуры нравился только 13% студентов из контрольной группы, а в экспериментальной группе этот показатель вырос до 57%.

Как показал второй этап эксперимента, для студентов факультетов “Физической культуры” и “Спорта” занятия по социологии спорта и физической культуры являются в большинстве случаев любимыми, и вовсе нет таких студентов, кому они не по душе.

Во второй экспериментальной группе в течение учебы на факультетах «Туризма» и «Военной подготовки» также не оказалось студентов, считающих занятия по социологии спорта и физического воспитания нелюбимыми, тогда как в контрольной группе 2 таких студентов было выявлено 19%. В экспериментальной же группе мы наблюдаем обратную пропорцию рассматриваемых показателей.

Приоритетными мотивами в учебном процессе на факультете «Туризма» для студентов из $ЭГ_1ЭГ_2$ было желание стать эрудированными и умными (30%), а в начале учебы 17% продемонстрировали стремление научиться самостоятельному выполнению физических упражнений, а 21% - получить глубокие знания. В контрольной группе студенты считают названные выше

варианты равнозначными, а 31% приоритетным для себя считают желание стать грамотными.

На завершающем этапе исследовательской работы было проведено исследование системы ценностей студентов из контрольной и экспериментальной групп по окончанию вуза.

На первое место студенты факультета «Физкультуры» из ЭГ1поставили здоровье. Деятельная, активная жизнь заняла у студентов второе место в качестве жизненной ценности. Не уступали этой позиции такие ценности, как красота искусства и природы, уверенность в себе, материальное благополучие. В контрольной группе первую тройку приоритетов заняли уверенность в себе, здоровье и жизненная мудрость. Интересная работа здесь была на четвертом месте. Ценность интеллектуального развития и познания заняли для студентов из экспериментальной группы 7-ю позицию, а для контрольной группы - 14-ю.

Для студентов факультетов «Физкультуры» и «Спорта» представители обеих групп поставили на первое место здоровье. Ценность интеллектуального развития и познания для студентов из $ЭГ_1$ занимают пятую позицию, а для $КГ_1$ - только 14-ю.

Следовательно, делаем вывод, что на завершающем этапе исследования студенты факультета «Спорта» из экспериментальной группы определили активность и здоровье в качестве главного жизненного приоритета, в то же время участники контрольной группы осознали важную роль здоровья только на старших курсах, при этом такое качество как «активность» в число их жизненных ценностей не вошло.

На основе вышеизложенного материала **можно сделать вывод**, что включение в организацию образовательного процесса в сферу социологии спорта и физического воспитания предложенной нами модели и педагогических условий положительно влияет на формирование у студентов каждого из отдельно рассмотренных личностных свойств и качеств, лежащих в основе деятельностно-практической, потребностной и мотивационно-ценностной составляющих активности познавательного характера.

Особый интерес в данном контексте представляют результаты эксперимента по определению общего уровеня сформированности активности познавательного характера при изучении социологии спорта и физического воспитания.

Студентам факультетов «Физкультуры» и «Спорта» было предложено ответить на 14 вопросов-утверждений, а студентам факультетов «Туризма» и «Военной подготовки» - на 20. В таблице 5 представлены результаты исследования, где суммарно число баллов соответствует одному из трех уровней активности познавательного характера в сфере спорта и физического воспитания.

Таблица 5

Динамика уровня сформированности познавательной активности

Этапы эксперимента	Группа	Уровень развития			Достоверность различий по критерию x2		
		высокий	средний	Низкий	x2 крит	x2 наб	Xср.
Показатели первого этапа исследований							
До эксперимента		30%	48%	22%	3,8	0,1	x2крит > x2наб.
	ЭГ1	26%	57%	17%	3,8		
После эксперимента		17%	44%	39%	3,8	4,1	x2крит < x2наб.
	ЭГ1	52%	35%	13%	3,8		
Показатели второго этапа исследований							
До эксперимента		52%	38%	10%	3,8	0,2	x2крит > x2наб.
	ЭГ2	48%	38%	14%	3,8		
Промежу-точное исследование		38%	33%	29%	3,8	4,6	x2крит < x2наб.
	ЭГ2	67%	24%	9%	3,8		
После эксперимента		38%	38%	24%	3,8	5,7	x2крит < x2наб.
	ЭГ2	71%	29%	0	3,8		

Как видно из таблицы, на первых этапах исследования в вузе в среднем около 28% студентов демонстрировали высокий уровень активности познавательного характера (ЭГ1 - 26% и КГ1 - 30%). Заключительный же этап показал рост на 26% в экспериментальной группе, и падение этого показателя в контрольной группе на 13%.

Во время второго этапа исследования представители обеих групп (около 50% в среднем) показали высокий уровень активности познавательного характера, что почти на 22% превышает показатели первого этапа (для ЭГ1). На завершающем этапе в экспериментальной группе наблюдался рост на 23% студентов, обладающих высоким уровнем активности познавательного характера. В контрольной группе этот показатель сократился на 14%.

В Заключении подчеркивается, что развитие познавательной активности необходимо и возможно. Это обеспечивается педагогическими условиями, связанными:

- с педагогическим осмыслением целей и задач современного образовательного процесса;

- с построением содержания образования, в котором находят свое отражение типовые задачи осуществления студентами самостоятельной познавательной активности;
- с разработкой и реализацией дифференцированного подхода к развитию познавательной активности студентов;
- с использованием уже имеющихся и проектированием новых способов и форм включения студентов в самостоятельную познавательную активность;
- с включением родителей в процесс оказания необходимой помощи студентам в осуществлении ими этой активности.

Исследование свидетельствует, что особая роль в развитии познавательной активности принадлежит педагогам, готовым к организации этого процесса. Исследование открывает новые направления изучения проблемы: изучение особенностей развития познавательной активности студентов; изучение особенностей подготовки педагогов к развитию познавательной активности студентов; изучение возможностей родителей в помощи студентам при развитии их познавательной активности.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ ОТРАЖЕНО В СЛЕДУЮЩИХ ПУБЛИКАЦИЯХ АВТОРА:

I.Работы, опубликованные в ведущих рецензируемых научных журналах, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

[1-М] Давлятбоева, С.А. Мушкилоти сотсиологии тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш / С.А. Давлятбоева //Паёми. “Пажӯҳишгоҳи рушди маориф”, № 2 Душанбе – 2019, -С.61 - 64

[2-М] Давлятбоева, С.А. Аҳамияти тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ҳаёти инсон / С. А. Давлятбоева // Паёми. “Донишгоҳи миллии Тоҷикистон” № 3, Душанбе – 2019, -С.288 - 291

[3-М] Давлятбоева, С.А. Омилҳои асосии рушди оммавияти тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш / С. А. Давлятбоева // Паёми. “Донишгоҳи миллии Тоҷикистон”, № 8, Душанбе – 2019, -С.306 - 308

[4-М] Давлятбоева, С.А. Таҳлили сотсиологии муносибати донишҷӯён нисбати арзишҳои фарҳанги бадан ва тарбияи ҷисмонӣ / С. А. Давлятбоева // Паёми. “Донишгоҳи миллии Тоҷикистон”, № 10, Душанбе – 2019, -С.311 – 316

[5-М] Сафаров, Ш. А. Давлятбоева, С.А. Методология ва вижагиҳои педагогии таълим додани сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш / С. А. Давлятбоева // Паёми.АТТ № 4, (37) Душанбе – 2020, -С.85 – 95.

[6-М] Давлятбоева, С.А. Ташкил намудани раванди таҳсилот мутобиқи амсилаи педагогии тадриси фанни таълимии сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш / С. А. Давлятбоева // Паёми. ДДОТ ба номи С. Айнӣ № 4, (4) Душанбе – 2020, -С.169 – 175.

[7-М] Давлятбоева, С.А. Шароитҳои педагогии ташаккули фаъолияти иҷтимоӣ фарҳангии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш / С. А. Давлятбоева // Паёми.АТТ № 1, (38) Душанбе – 2021, -С.48 – 54.

II. Статьи и учебно-методические пособия, опубликованные в других изднаниях:

[8-М] Давлятбоева, С.А. Муҳимияти омӯзиши тарбияи ҷисмонӣ дар муассисаҳои таълимӣ / С. А. Давлятбоева// Нашрияи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон. “ Маърифати омӯзгор”, № 4, Душанбе – 2020, -С.57 - 61

[9-М] Давлятбоева, С.А. Таҳлили сотсиологии муносибати насли муосир ба арзишҳои фарҳанги бадан ва тарбияи ҷисмонӣ / С. А. Давлятбоева// Нашрияи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон. “ Маърифати омӯзгор”, № 9, Душанбе – 2020, -С.11 – 16

[10 -М] **Давлятбоева, С.А.** Нақши фаъолияти машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён (дастури таълимӣ-методӣ барои муассисаҳои таълимии варзишӣ), бо қарори Шӯрои олимони ДТҶТ ба номи С.Раҳимов, 19.04.2019 № 8. Матбааи ДМТ, ш.Душанбе -2019. – 42 с.

[11-М] **Давлятбоева, С.А.** Шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш (дастури таълимӣ-методӣ барои муассисаҳои таълимии варзишӣ), бо қарори Шӯрои олимони ДТҶТ ба номи

С.Раҳимов, 20.05.2020 № 9. Матбааи ДМТ, ш.Душанбе -2020. -24 с.

[12-М] **Давлятбоева, С.А.** Таҳқиқоти таҷрибавии шароити педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш (дастури таълимӣ-методӣ барои муассисаҳои таълимии варзишӣ), бо қарори Шӯрои олимони ДТҶТ ба номи С.Раҳимов, 22.11.2020 № 3. Матбааи ДМТ, ш.Душанбе -2020.- 60 с.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Давлатбоева Сарвиноз Абдумаликовна дар мавзӯи "*Шароитҳои педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш (дар мисоли Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов*)"

Вожаҳои калидӣ: *тарбияи ҷисмонӣ, варзиш, фаъолияти маърифатӣ, сотсиология, шароити педагогӣ, озмоишӣ, назоратӣ, донишҷӯ, омӯзгор, падару модар, вижагиҳо, имконият, машқҳои ҷисмонӣ*

Дар диссертатсия асосҳои назариявию методологӣ ва вижагиҳои педагогии машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов ва нақши он дар ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён омӯхта ва баррасӣ шуда, зарурат ва аҳамияти ҷорӣ намудани фани «Сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» дар муассисаи таълимии мазкур, методология ва вижагиҳои педагогии таълими сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, инчунин шароитҳои педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш мавриди пажӯҳиш қарор дода шудааст.

Шароитҳои педагогии ташаккули фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ошкор ва равиши фаъолона, ки дар чорчӯбаи он ба сифати тавсифномаи муҳим фаъолияти маърифатии донишҷӯён, қобилияти иҷрои вазифаҳои амалисозии фаъолияти мустақилонаи маърифатӣ аз тарафи онҳо дар намудҳои гуногуни фаъолият (таълимӣ, лоиҳавӣ, таҳқиқотӣ ва ғайра) баррасӣ ва асоснок гардидаанд.

Дар таҳқиқоти муаллиф усули тафриқавӣ ба рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён дар дарсҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар асоси баҳисобгирии шавқу рағбат ва дастовардҳои онҳо дар фаъолияти мустақилонаи маърифатӣ, тавъамии шаклҳои инфиродӣ ва гурӯҳии ташкили фаъолияти маърифатӣ ва ягонагии фаъолиятро асоснок карда, дар асоси маълумоти озмоишӣ вижагиҳои фаъолнокии маърифатии донишҷӯёнро ошкор ва ба душвориҳое, ки онҳо дар раванди амалисозии фаъолияти мустақилонаи маърифатӣ мувоҷеҳ мешаванд, муайян карда, нахустин бор моҳияти педагогии маърифатнокшавии падару модарон оид ба мушкилоти рушди фаъолнокии маърифатии донишҷӯён мавриди баррасӣқарор дода шудааст.

Натиҷаҳои таҳқиқот дар раванди таълими Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С.Раҳимов ва дар машғулиятҳои сотсиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши муассисаи таълимии мазкур мавриди истифода қарор дода шуда, мумкин аст, дар машғулиятҳои муассисаҳо таълимии дигар истифода бурда шаванд.

АННОТАЦИЯ

на диссертацию Давлатбоевой Сарвиноз Абдумаликовны на тему «Педагогические условия формирования познавательной активности студентов на занятиях социологии физической культуры и спорта (на примере Таджикского института физической культуры имени С. Рахимова)»

Ключевые слова: *физическое воспитание, спорт, познавательная активность, социология, педагогические условия, экспериментальный, контрольный, студент, преподаватель, родители, особенности, вазможность, физические упражнения.*

В диссертации изучены и рассмотрены теоретико-методологические основы и педагогические особенности занятий социологии физической культуры и спорта и их роль в формировании познавательной активности студентов в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова, исследуется необходимость и значение введения учебной дисциплины “Социология физического воспитания и спорта” в данном учебном заведении,методология и педагогические особенности обучения социологии физического воспитания и спорта, а так же, педагогические условия формирования познавательной активности студентов на занятиях по социологии физического воспитания и спорта.

Автором раскрыты основные проявления познавательной активности, также выявлены и обоснованы педагогические условия формирования познавательной активности студентов на занятиях по социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимова и выбран деятельностный подход, в рамках которого в качестве важной характеристики познавательной активности студентов рассматривается их способность решать задачи осуществления самостоятельной познавательной активности, которые реализуются в различных видах деятельности (учебной, проектной, исследовательской и др.).

В диссертационной работе обоснован дифференцированный подход к развитию познавательной активности студентов на занятиях социологии физической культуры и спорта на основе учета их интересов и достижений в самостоятельной познавательной активности, сочетания индивидуальных и групповых форм организации познавательной активности, единства деятельности, на основе экспериментальных данных раскрыты особенности познавательной активности студентов и выделены трудности, с которыми они встречаются в процессе осуществления самостоятельной познавательной активности, впервые рассмотрена сущность педагогического просвещения родителей по проблеме развития познавательной активности студентов.

Результаты исследованиявнедрены и используются в учебном процессе Таджикского института физкультуры имени С.Рахимова и на занятиях по социологии физической культуры и спорта и могут быть использованы в учебном процессе других учебных заведений.

ANNOTATION

on the dissertation Davletbaeva Sarvinoz Abdumalikovna on the theme "Pedagogical conditions for the formation of students' cognitive activity in the sociology of physical culture and sports in the Tajik Institute of physical culture named after S. Rahimov"

Keywords: *physical education, sport, cognitive activity, sociology, pedagogical conditions, experimental, control, student, teacher, parents, features, vazmozhnost, physical exercises.*

The dissertation studied and considered the theoretical and methodological foundations and pedagogical features of the lessons of sociology of physical culture and sport in the Tajik Institute of physical culture named after S. Rahimov

The article examines the necessity and importance of introducing the discipline "Sociology of physical education and sport" in secondary and higher professional educational institutions of physical culture of the Republic of Tajikistan, the methodology and pedagogical features of teaching the sociology of physical education and sport, as well as pedagogical conditions for the formation of students ' cognitive activity at the lessons of sociology of formation of cognitive activity at the lessons of sociology of physical education and sport.

The author identifies the reveals the main manifestations of cognitive activity, also identified and justified the pedagogical conditions for the formation of cognitive activity of students in the sociology of physical culture and sports at the Tajik Institute of physical culture named after S. Rahimov and selected the activity approach, in which as an important characteristic of students ' cognitive activity is considered their ability to solve the problems of independent cognitive activity, which are implemented in various types of activities (educational, project, research, etc.).

The dissertation paper substantiates a differentiated approach to the development of students ' cognitive activity at the lessons of sociology of physical culture and sports at the Tajik Institute of physical culture named after S. Based on the consideration of their interests and achievements in independent cognitive activity, a combination of individual and group forms of organization of cognitive activity, unity of activity, on the basis of experimental data, the features of students 'cognitive activity are revealed and the difficulties they encounter in the process of independent cognitive activity are highlighted. The results of the research are implemented and used in the educational process of the Tajik Institute of physical culture named after S. Rakhimov and other secondary educational institutions of physical culture at the lessons of sociology of physical culture and sports and can be used in the educational process in other academic disciplines.